

Antropologie Evropy¹

The Anthropology of Europe

VICTORIA A. GODDARD

Department of Anthropology, Goldsmiths, University of London
New Cross, London SE14 6NW; e-mail: v.goddard@gold.ac.uk

JOSEP R. LLOBERA †

CRIS SHORE

Department of Anthropology, Goldsmiths, University of London
New Cross, London SE14 6NW; e-mail: c.shore@auckland.ac.nz

ABSTRACT

It would be impossible, in a short introduction, to do justice to the breadth and complexity of anthropological studies in Europe in the post-war period. What follows is simply an attempt to map out the broad developments that have shaped the scope and character of anthropological work in Western Europe. For heuristic purposes only, a rough periodization is given, setting out the general context within which the main themes of this introduction are explored. In particular, we focus on the category of the ‚Mediterranean‘ as a culture-area and the slow and erratic emergence of ‚Europe‘ as a distinctive object of anthropological investigation. As we point out, much of the controversy surrounding these issues is bound up in wider questions of method (particularly the centrality of fieldwork), and the epistemological legacy of small-community studies which anthropologists have struggled to transcend. We ask, what have been the achievements of the past four decades of anthropological forays into Europe? When addressing this question we have focused predominantly on the Anglo-Saxon tradition of anthropology. There is an element of arbitrariness in our selection; but while recognizing that there is no single approach to doing anthropology in Europe, we have tried to outline some of the problems associated with an anthropology of Europe. We have therefore concentrated on those works which we deem to be significant in defining the area of study.

Obsáhnout v tomto stručném úvodu bohatost a komplexitu antropologických studií v Evropě v poválečném období je prakticky nemožné.² Následující řádky jsou tak zkrátka pokusem zmapovat hlavní vývojové tendence, které utvářely podobu a charakter antropologických studií v západní Evropě. Pro lepší orientaci je předchází stručný nástin jednotlivých období, který tak slouží jako širší kontext pro rozbor nejdůležitějších témat, jimž se v tomto úvodu budeme věnovat. Zejména se jedná o kategorii „Středomoří“ jako kulturní oblasti a také o problematiku zdlouhavého a složitého ustanovování „Evropy“ jako svébytného objektu zájmu antropologů. Zde je nutné podotknout, že nemalá část kontroverzí týkající se těchto otázek je spojena s obecnější problematikou metody (zejména s otázkou ústřední pozice terénního výzkumu) a epistemologickým dědictvím výzkumu malých společenství, které se antropologové snaží překonat. Můžeme si tedy položit otázku,

co přinesly uplynulé čtyři desetky let antropologického výzkumu Evropy. Při snaze o nalezení odpovědí jsme vycházeli převážně z tradice anglosaské antropologie. Výběr následujících studií je proto do velké míry arbitrární; jsme si vědomi, že neexistuje žádný jednotný přístup k tomu, jak dělat evropskou antropologii, pokusili jsme se však nastínit některé z problémů spojených s antropologií Evropy. V našem úvodu jsme se tedy zaměřili na práce, které považujeme za důležité pro vymezení této oblasti.

KONTEXT PRVNÍCH POVÁLEČNÝCH LET: STUDENÁ VÁLKA A PARADIGMA MODERNIZACE

Politické rozdělení poválečného světa a měnící se vztahy mezi Východem a Západem měly dalekosáhlé důsledky pro vývoj společenských věd v Evropě a USA. Nejednalo se jen o kontext, v němž se sociální teorie rozvíjela, proměnil se i samotný obsah výzkumů, často pod vlivem převládajících politických idejí té doby. Jak zmiňují Almond a Verba (1963), zkušenosti Evropy s fašismem i komunismem podnítily úvahy o charakteru evropských společností a kultur, v neposlední řadě pokud jde o možnosti jejich demokratických institucí a hodnot.

Nutnost nápravy škod, které evropské ekonomiky utřžily během druhé světové války, podnítily vznik nové politiky a mechanismů financování poválečné obnovy. Jednou z odpovědí byla brettonwoodská dohoda z roku 1944, která dala vzniknout Mezinárodnímu měnovému fondu (IMF) a Mezinárodní bance pro obnovu a rozvoj (a Světové bance). Cílem těchto institucí bylo podpořit hospodářské oživení zchudlé poválečné Evropy. Zapojení Spojených států do budování evropské obrany a ekonomického rozvoje mělo svůj neoddiskutovatelný politický motiv. Popularitu modernizačního paradigmatu je nutné chápat právě v dějinném kontextu poválečné Evropy – Evropy radikálně rozdělené na Východ a Západ, „komunismus“ a „svobodný svět“. Rozdělení Evropy v době studené války hrálo samo o sobě významnou roli, zároveň však podněcovalo politiku (a především šlo o zahraniční politiku Spojených států) zaměřenou na omezování vlivu či na úplné zamezení šíření komunismu ve světě (srov. Crockatt, 1987; Shore, 1990). Nejistota ohledně udržitelosti demokratických hodnot a stability evropských institucí – vyjádřená Almondem i dalšími badateli – přispěla k rozvoji antropologických výzkumů zaměřených právě na Evropu, především na její „Achillovu patu“, tedy státy jižní Evropy, jako je Itálie, Španělsko a Řecko.

1 Goddard, V.A., Llobera, J. R. & Shore, C. [1994] 1996. Introduction: The anthropology of Europe. In V.A. Goddard, J. R. Llobera & C. Shore (Eds.), *The Anthropology of Europe: Identity and boundaries in conflict* (pp. 1-40). Oxford: Berg. Český překlad je publikován se svolením nakladatelství Berg (Bloomsbury Publishing Plc.).

2 Chtěli bychom poděkovat dr. Jane Cowanové za podnětné komentáře k dřívějšímu návrhu této kapitoly.



- 3 Viz zejména Wolf (1966a). Práce východoevropských badatelů, především dílo Čajanova, se staly ústředním tématem diskusí konce šedesátých a sedmdesátých let.
- 4 Amornální familismus jako sociální jev popsany Banfieldem je přetrvávající snaha přednostovat partikulární ekonomické (i jiné) zájmy vlastní (především) nukleární rodiny na úkor zájmů komunity či obce; (pozn. překl.)
- 5 Zaměření výzkumu na rolnické společnosti a jejich kulturu s sebou neslo, mimo jiné, konec výlučné orientace na jednotlivé geografické oblasti ve prospěch více komparativního přístupu, neboť badatelé naráželi na podobné problémy u rolnických komunit na různých místech planety. V poválečném období byl pro rozvoj výzkumu rolnických společností důležitá zejména vztah mezi Latinskou Amerikou a jižní Evropou, neboť někteří antropologové (např. Pitt-Rivers, Foster, Redfield) působili v obou těchto regionech. Obě oblasti byly navíc považovány za strukturálně podobné jak z hlediska významu zemědělství, tak specifitěji co do sdílených hodnot a tradic, vzhledem k přetrvávajícímu dědictví španělských a portugalských říší v Novém světě.
- 6 Venkovsko-městské kontinuum (*folk-urban continuum*) je koncept Roberta Redfielda ze 30. let 20. století, kdy autor prováděl své výzkumy na Yucatánu. Venkovsko-městské kontinuum označuje přechod společnosti od venkovského způsobu života k životu městskému, resp. změny, které v souvislosti s tímto přechodem ve společnostech probíhají. Přechod od venkovského k městskému způsobu života s sebou nese proměnu společnosti od kolektivního způsobu organizace směrem k větší individualizaci, sekularizaci, rozvolnění tradičních rolí apod. (pozn. překl.)
- 7 K pojímání velká a malá tradice srov. Robert Redfield, *Peasant society and culture*, Chicago 1956. Rozlišení mezi malou a velkou tradicí vychází z Redfieldova pojetí venkovských společností, které nelze chápat jako autonomní jednotky, ale pouze ve vztahu k širšímu celku civilizací a kultur. Pojem „velká tradice“ (v originále *great tradition*) odkazuje k tomuto širšímu celku, k jeho náboženským představám, textům, obřadům a obecně úsilí, které vychází z intelektuální činnosti elit. Oproti tomu „malá tradice“ (*small tradition*) se vztahuje k venkovským společnostem a nižším společenským třídám ve městech, jejichž kultura nemá písemnou tradici, je místně vázaná a anonymní. Obě tradice však netvoří oddělené světy – symptomem procesu modernizace je právě komplexní vztah mezi „civilizací“ a světem venkovských společností, vzájemně prolínání obou tradic (pozn. překl.)
- 8 Mezi další výzkumy vztahů mezi lokálním a národním patřila například Barnesova studie o norské rybářsko-zemědělské vesnici. Barnes, vydávaný v britské tradici strukturálního funkcionalismu, pojal svůj výzkum prostřednictvím konceptu „sociálních polí“ (Barnes, 1954; Redfield, 1973, p. 26). Klíčovou otázkou pro něj bylo, jak je vesnice propojená s okolním světem prostřednictvím sítě vztahů („country-wide network“). Sítě v komplexních společnostech, v porovnání s izolovanými komunitami, měly pokrývat větší prostor a být rozvolněnější, přesto však nabízejí vhodné prostředky, jak vymezit okruh studia v komplexních společenských systémech. Stejně tak jejich studium umožňovalo sledovat vazby mezi vesnicí a širším rámcem. Koncept sítě byl používán mnoha způsoby a v řadě různých kontextů od studia příbuzenství a manželství v Británii (Bott, 1955; 1957), až po výzkum stratifikace a vztahů patron-klient (Wolf, 1966; Boissevain, 1966; 1974).
- 9 Závěry konference z roku 1959 byly publikovány v Pitt-Rivers (1963).
- 10 Podle Cowanové mohla být pro Peristianyho jako kyperského Řeka vzdělaného v Oxfordu otázka kulturní kontinuity obzvláště důležitá, stejně jako tomu bylo pro řadu řeckých intelektuálů, především folkloristů (osobní rozhovor s Jane Cowanovou).

Před antropology stály výzvy v podobě problémů, s nimiž se potýkaly národní vlády a mezinárodní organizace při zavádění strategií rozvoje v souladu s teorií modernizace. Byli to totiž právě antropologové, kteří mohli porozumět kulturním rozdílům považovaným za hlavní překážky hladkého přechodu směrem k tržní ekonomice. Zejména ve Spojených státech amerických, kde byl kladen větší důraz na aplikovatelnost antropologie, byly tradiční společnosti a hodnoty rolnických společenství v této době stěžejními tématy výzkumů (Redfield, 1971 [1956]; Foster, 1973 [1962]; Friedl 1958). Rostoucí zájem o rolnické společnosti dal vzniknout řadě etnografických studií zaměřených zpočátku na oblast střední a jižní Ameriky a na jižní Evropu, záhy se však pozornost přenesla i k dalším regionům. Rozvíjely se rovněž obecnější odborné diskuse a dialogy mezi antropology a odborníky z jiných oborů.³ Právě v rámci těchto diskuzí nadnesl Banfield svou tezi, že jedním z hlavních faktorů přetrvávajícího zaostávání venkovských komunit v jihoitalském regionu Lukánie je „amorální familismus“⁴ jakožto kognitivní orientace převládající mezi tamějšími rolníky (Banfield, 1958)⁵. Banfieldem používané psychologické testy našly své uplatnění i u dalších badatelů, jako byla Anne Parsonsová (1967) ve studii neapolské městské chudiny. Zájemem antropologů však nebylo jen definování kulturních institucí a hodnot, ale také problematika enkulturace jednotlivců, což v některých případech vedlo k poznání významu širší sítě vztahů a kulturního kontextu (Benedict, 1946a,b; Friedl, 1959; Lowie, 1954).

Dominantními tématy výzkumů byly v tomto období rolnické společnosti, spíše než národní kultury (nicméně viz Lowie, 1954) a také „komunity“ ve významu malých, homogenních a poměrně samostatných skupin. Zároveň však již badatelé věnovali stále více pozornosti vztahům mezi „komunitami“ a většími celky a procesy. Právě v reflexi těchto vztahů Redfield v mexickém kontextu navrhl pojem „venkovsko-městské kontinuum“⁶ a rozdíl mezi „velkou“ a „malou tradicí“⁷ (Redfield, 1971 [1956]). Redfield upozornil na prohlubující se globalizaci vztahů a z toho plynoucí limitovanost modelů, které pojmají komunitu jako izolovaný celek. V Redfieldových očích byli antropologové dokonce součástí probíhajících transformací, neboť jejich práce tvořila podklad k politickému rozhodování (1971 [1956], p. 9).⁸

V této době došlo k určitému sblížení mezi přístupy amerických a britských antropologů, i když ve Velké Británii, vzhledem k její pozici v postkoloniálním světě, nepřijímali antropologové představu aplikovatelnosti výzkumů tak nadšeně jako jejich severoameričtí kolegové. Jejich badatelský záběr nebyl tak jednoznačně vymezen a zájem o „aplikovanou antropologii“ zde v této době nebyl na předním místě. Přetrvávající vliv strukturálního funkcionalistického paradigmatu (ačkoliv to čelilo stále silnější kritice) dal vzniknout řadě zajímavých paralel mezi sociální a kulturní antropologií – a to především pokud šlo o studium evropských společností. Pod silným vlivem oxfordské školy sociální antropologie se mnoho evropských badatelů pustilo do vytvoření a rozpracování nové oblasti výzkumu. Přístup, který navrhli ve spoluprá-

ci s odborníky na oblasti severní Afriky a Blízkého východu, se zaměřoval primárně na otázky kulturních hodnot, byť i zde byl patrný silný zájem o sociální strukturu, především pokud šlo o studium příbuzenství a manželství.

ŠEDESÁTÁ LÉTA: VYNALÉZÁNÍ „STŘEDOMOŘÍ“

Na konferenci konané roku 1959 v evropském ústředí Wenner-Grennovy nadace došlo mezi přítomnými antropology poprvé k diskuzi o významech hodnot cti a studu (*honour and shame*) ve Středomoří.⁹ Několik dalších konferencí, jejichž témata se týkala „kontinuity a přetrvávání středomořských vzorců myšlení“ pořádal v roce 1963 aténské Centrum sociálněvědního výzkumu díky finanční podpoře řecké vlády za spoluúčasti UNESCO. Pro Peristianyho (1974 [1966]), vzhledem k jeho přesvědčení, že kulturní paralely vyskytující se v rámci jedné oblasti umožňují systematické porovnávání, tyto diskuse bezpochyby znamenaly počáteční kroky ve snaze blíže definovat a vymezit předmět výzkumu středomořského regionu.¹⁰

Hodnoty vyznávané obyvateli Středomoří byly brány jako relevantní objekt studia z toho důvodu, že – ač problematiku osobní pověsti můžeme považovat za univerzální – v případě Středomoří byl daný společenský systém stále založený na osobních vztazích: jednalo se o málo početné společnosti. To, co odlišuje Středomoří od jiných evropských systémů, je tedy povaha společenského uspořádání, v němž „naši perspektivu úplně mění sociální mobilita a urbanizace“ (Peristiany, 1974 [1966], p. 12). V tomto je slyšet ozvěna Redfieldových obav týkajících se komunit a rozkladu jejich soběstačnosti a homogenity v důsledku změn, které – a především se jedná o modernizaci – jsou považovány za hlavní viníky rozpadu malých, uzavřených společenství a jejich hodnotových systémů.

Studie obsažené ve sborníku pod editorským vedením Peristianyho (1974 [1966]) jsou zajímavé už z toho důvodu, jak širokou geografickou oblast tematicky pokrývají. Jejich společným tématem je samozřejmě otázka cti, přičemž jednotlivé práce se věnují jak jižním břehům Středomoří, tak i oblasti severní Afriky (byť v menší míře, než tomu bylo v Peristianyho pozdější antologii o rodinné struktuře ve Středomoří). Ač byly četné terénní výzkumy po celé Evropě uskutečňovány i v minulosti, je zde patrný posun od zaměření na „Evropu“ jako takovou (byť snaha o celoevropský kontext přetrvávala) směrem k zájmu specificky o „Středomoří“.

Zvláště u Pitta-Riverse, jehož studie lze v mnoha ohledech považovat za mezník ve vývoji antropologie Evropy, je stále patrný zájem o společenské systémy a sdílené hodnoty, které by mohly charakterizovat evropskou kulturu jako celek. První část jeho eseje je obecným zamyšlením nad konceptem cti a jen málo prostoru je věnováno konkrétním případům ze severní Afriky či Blízkého východu (1966), neboť autor se snažil odhalit obecnou strukturu pojmu cti v západoevropské literatuře tak, aby v tomto popisu zůstala zachována kontinuita a zároveň se vyjevily jednotlivé rozdíly. Pojem „cti“ je běžný ve všech evropských jazycích a Pitt-Rivers přináší mnoho historických dokladů ze severní Evropy a ze Španělska,

především z Andalusie, kde prováděl svůj terénní výzkum a která je námětem druhé poloviny jeho stati. Pitt-Riversův pohled na problematiku cti, byť vychází z obecnější perspektivy, vpsledku podporuje Peristianyho pojetí cti jako kódu důležitého pro tehdejší společenský systém. Tento systém, jehož hodnoty byly spojené převážně se šlechtou, klérem či básníky¹¹, je v severozápadní Evropě již minulostí.

Druhá část Pitt-Riversovy stati je argumentačně přesvědčivější. Jeho případová studie z Andalusie je sofistikovanou a pronikavou analýzou odlišných významů, které mohou pojetí cti a studu nabývat v rámci jediné malé vesnice, přičemž autor tím zároveň upozorňuje na obecnou mnohovýznamovost a protikladnost hodnotových systémů jako takových.¹² Zajímavé jsou především jeho postřehy týkající se komunity. „Komunita“, připouští Pitt-Rivers, je komplexní a proměňující se fikcí – problém spočívá v tom, že přesvědčivost a účinnost hodnot jako mechanismů regulujících chování je skutečností jen v případě, že o jejich významu panuje konsenzus a že se vše odehrává v kontextu, jenž umožňuje kontrolu osob i informací. Vesnice (*pueblo*) je považována za rovnostářské společenství, jehož hodnotový systém reguluje chování jedinců, ovšem pro seňoritos, mladé svobodné muže (a ženy) z vyšších tříd tato omezení neplatí. Žijí a jednájí *uvnitř* komunity, nicméně díky svému třídnímu původu nejsou z komunity, a nejsou tudíž omezovali veřejným míněním a morálními sankcemi obvyklými ve vesnickém společenství. Pitt-Rivers tímto poukazuje na další z klíčových prvků středomořských a evropských společností: na jejich komplexní sociální strukturu. Mobilita vyšších tříd ve Španělsku, spolu s životem ve městech podle Pitt-Riverse vystavuje jedince kosmopolitním vlivům, které jsou s hodnotami cti a pohany nekompatibilní. Prostřednictvím těchto změn je možné vymezit pole odbornosti antropologa: oblast studia, zdá se, souvisí s postupem modernizace a „velké tradice“, čímž omezuje výzkum na menší populace, kde se mohou stále udržovat „tradiční“ hodnoty.

Peristianyho antologie je pokusem přesněji vymezit jinak poměrně volně definované oblasti výzkumu. Nejedná se však o explicitní vymezení, spíše jde o několik návrhů, na co by se měl výzkum zaměřovat:

- (a) Studium komunit ve významu malých a relativně ohraničených sociálních jednotek, v nichž probíhá přímá komunikace mezi členy skupiny.
- (b) Se sociální strukturou těchto komunit souvisí i specifické systémy hodnot, které vytvářejí a dále reprodukují společenský konsenzus a definují komunity jako takové.
- (c) Předpoklad, že modernizace a následné procesy urbanizace a pohyb obyvatelstva vedou k rozpadu těchto komunit. V novém kontextu navíc hodnotové systémy, které jsou pro tyto společnosti charakteristické, přestávají plnit svou roli a dochází tak k jejich rozkladu.

Výše uvedené body reflektují podstatnou část debaty, která probíhala mezi kulturními antropology ve Spojených státech, a zároveň jsou odrazem přetrvávajících otázek, které byly v té době klíčové pro britskou antropologii.

Díky jeho odbornému vývoji i studijnímu a vědeckému úsilí hovoří Evans-Pritchard v předmluvě k prvnímu vydání Pitt-Riversovy knihy o andaluském městě (Pitt-Rivers, 1971 [1954]) o Pitt-Riversovi jako o „vpravdě oxfordském antropologovi“ (Pitt-Rivers, 1971 [1954], p. ix). Evans-Pritchard oceňuje „iniciativu“ a „odvahu“, s nimiž se Pitt-Rivers rozhodl „ukázat, že metody a koncepce, které se úspěšně uplatňují ve výzkumu primitivních společností, mohou být stejně dobře využity při studiu společenského života naší vlastní civilizace“. Antropolog v tomto pojetí konkuruje sociologovi či historikovi. Evans-Pritchard však považuje Pitt-Riversův přístup za antropologický, neboť je založen primárně na přímém pozorování. „Lidé, o kterých píše, jsou skuteční lidé, nikoliv údaje ze statistik“ (Pitt-Rivers, 1971 [1954], p. x). Podstatou antropologické studie je tedy jednak specifický objekt výzkumu (složitý soubor mezilidských vztahů a jejich hodnotových systémů) a také zvolená metoda výzkumu (zúčastněné pozorování). Ačkoliv antropologa zajímají otázky, jež mají obecný charakter a které mají svou relevanci pro – Evans-Pritchardovými slovy – „širší společnost“, metoda omezuje antropologii na studium relativně malých společenství.

Pitt-Riversova předmluva k druhému vydání jeho knihy dále poodhaluje vztah mezi institucionalizovanou antropologií a prvními krůčky v tom, co bylo nahlíženo jako etnografie Evropy. Pitt-Rivers si během svých výzkumů v Andalusii uvědomil, že znalosti nabyté během studií, které vycházely z výzkumů realizovaných převážně ve východní Africe, zde mají jen omezenou uplatnitelnost. To, že v Andalusii nenašel ani princip unilineární descendance, ani věkové třídy, jej zbavilo veškerých konceptuálních vodítek. Přestože si uvědomil že „je v tom sám“, měl za to, že na vyšší rovině abstrakce, a to zejména ve vztahu k ústřednímu postavení principu společenské solidarity, dokáže určité aspekty antropologické teorie využít. Ostatně, existovala celá řada důležitých návazností na strukturálně-funkcionalistické paradigma, konkrétně v zaměření výzkumu na malá společenství nebo v otázkách vzájemných vztahů ve skupině a (případného) dosahování konsenzu a pout solidarity. Zároveň však vystávala potřeba přizpůsobit stávající koncepty a metody a přijít s novými, jež by umožňovaly „lepší uchopení reality proměňujících se vztahů“, Pitt-Riversem považované za charakteristický rys moderních komplexních společností. Obyvatelé Alcalá si totiž, na rozdíl od členů nějakého kmene, mohou vybrat, ke komu budou loajální a jak se budou vztahovat k ostatním. Stejně tak fakt, že obyvatelé *pueblos* jsou zároveň jak členy komunity, tak i občany státu, formuje vztahy vůči autoritě odlišně, než jak je tomu např. u nuerského muže v leopardí kůži (ibid., p. xix). V praxi to pro Pitt-Riverse znamenalo, že jako antropolog musel vycházet ze „širší společenské struktury“ a brát v potaz politické, ideologické a institucionální roviny, jichž byla vesnice součástí.

Ústřední role „komunity“, vycházející ze strukturálně-funkcionalistického paradigmatu, s sebou nesla řadu problémů projevujících se v různých podobách. Campbellova práce o karakačanských pastevcích (Sarakačanech) v Řecku

11 Tento pohled sdílí i Blok (1981).

12 Pitt-Rivers se zde vyznává z intelektuálního dluhu vůči Caro Barojovi. Caro Baroja, jenž sám sebe označoval za sociálního historika a etnologa, v 50. letech úzce spolupracoval s takzvanou oxfordskou školou, ač jeho vlastní odborné zázemí bylo značně odlišné. Baroja je autorem úvodu ke španělskému překladu Peristianyho výboru o problematice cti, kam rovněž přispěl studií o konceptu cti v dějinách (Peristiany, J. G. (1968). *El concepto del honor en la sociedad mediterranea*. Barcelona: Editorial Labor). Významný vliv měl rovněž „The Spanish labyrinth“ G. Brenana (Brenan, G. (1943). *The Spanish Labyrinth: An Account of the Social and Political Background of the Spanish Civil War*. Cambridge University Press).

(1964) je v mnohém klasickou antropologickou studií, která vychází z v té době obecných premis i teorií a samotné téma sezónního pastevectví je v antropologii obvyklé. Campbell však musel přijít s vlastní definicí „komunity“, neboť chybějící struktura autority i organizace karakačanské společnosti byla z tohoto hlediska problematická. I v Campbellově studii byly ústředním tématem otázky hodnot, pověsti a konsensu, ovšem u Karakačanů na rovině komunity existovala jen malá soudržnost: jednotlivé rodiny spolu naopak často soupeřily až na hranici zničení. Karakačanská komunita tak v praxi mohla být definována jenom ve vztahu k „sociálnímu prostoru, v němž jsou sdíleny stejné hodnoty a chování jednotlivců je hodnoceno jinými Karakačany“ (1964, p. 9). Prestiž, pověst a čest tvořily hlavní složky soupeření jednotlivých rodin. Ovšem kromě toho, že se tyto hodnoty stávaly pomyslnou municí při soupeření mezi jednotlivými rodinami, zároveň utvářely to, co bychom mohli nazvat sdíleným diskurzem, případně, z perspektivy strukturálního funkcionalismu, společenským řádem. Ve výše uvedeném můžeme spatřit ozvěnu Evans-Pritchardovy analýzy nuerského systému segmentárních rodových linií, sporů mezi rodovými liniemi a jejich štěpení a slučování (viz Herzfeld 1981).

Převládajícím tématem těchto raných studií byl tedy zájem o málo početné společnosti, což bylo do velké míry dáno podmínkami a omezení vyplývajícími z antropologické metody, a zároveň se v těchto pracích projevovaly obtíže, jimž antropologové čelili ve snaze definovat podstatu zkoumaných komunit. Klíčové bylo nalézt způsob, jakým bude možné překonat rozpory mezi ideálem komunity (tak, jak se jevil antropologům i informátorům) spolu s nemožností vytvořit její všeobecně platnou definici na jedné straně, a představami o konsensu a společenském řádu, měnícími se pozicemi jedinců ve společnosti a jejich vzájemnými rivalitami a soupeřením na straně druhé. Zaměření se na otázku hodnot se tak jeví jako vhodný prostředek, jak tyto problémy překonat. Navíc „hodnoty“ jako takové poskytují prostředek pro umístění jednotlivce v sociálním systému. Slovy Pitta-Riverse: „Vědomí cti vytváří vztah mezi ideály, které společnost vyznává a tím, jak se jedinec snaží o jejich zvnitřnění prostřednictvím jejich reprodukce“ (1966, p. 22). Zkoumání problematiky cti a studu navíc podněcovalo odborné diskuze a usnadňovalo porovnávání etnografických výzkumů a definování společného zaměření a jednotného terénu. Tento terén však byl již téměř výlučně středomořský a nikoliv evropský. Jak s odstupem deseti let poznamenal Peristiany, rostoucí počet odborných publikací a periodik i vznik pracovišť zaměřených na Středomoří na katedrách antropologie svědčil o v této době již sebevědomější pozici výzkumu mediteránní oblasti.

Úzké vymezení terénu na oblast Středomoří vycházelo ze zaměření studia primárně na venkovské komunity a na problematiku cti a studu. Tomu však lze porozumět pouze v kontextu otázek a teorií v této době důležitých jak pro antropologii, tak i příbuzné obory, jako bylo Redfieldovo „venkovsko-městské kontinuum“ nebo teorie modernizace. Mnoho z prací o venkovských populacích

a kulturách vznikalo ve stejné době, kdy se Pitt-Rivers věnoval otázkám evropských a andaluských sociálních struktur a hodnot, byť tyto modely byly nahliženy jako uplatnitelné i nad rámec jejich původního užití.

Rostoucí zájem o Středomoří však nebyl doprovázen snahami přesněji teoreticky vymezit jak koncept Evropy, tak i Středomoří – oba koncepty byly považovány za neproblematické. Ve speciálním čísle *Anthropological Quarterly* z roku 1963, jehož tématem byl právě rozvoj antropologie Evropy, jsou však již patrné snahy o více rigorózní přístup. Pro Arensberga bylo toto vydání *Anthropological Quarterly* počátečním krokem v ustavení komparativního a zobecnujícího výzkumu evropských společností v rámci „světové etnografie“, tedy ambiciózního projektu, jehož cílem bylo spojit znalosti o všech kontinentech k „osvětlení podstaty kultury v širším významu a vývoje člověka spolu s ní“ (Arensberg, 1963, p. 77). Jestliže však konečnou snahou bylo porozumět kultuře v obecném smyslu, bylo zřejmé, že metody používané původně pro výzkum jednoduchých společností je nutné adaptovat pro studium společností komplexních – včetně Evropy – s jejich specifickou „paralelní existencí vysoké a lidové kultury“ (1963, p. 77).

Arensberg věnoval bližší pozornost výhodám i obtížím vyplývajícím ze zkoumání Evropy. Ke studiu Starého kontinentu bylo potřeba přistupovat z širší perspektivy, než bylo studium jednotlivých společností, které v antropologii do té doby dominovalo. Nová perspektiva rovněž vyžadovala zapojení historické sociologie a také analýzu urbánní společnosti a „sociálně superstratifikovaných segmentů kultury“ (ibid., p. 79). Evropa představovala ohromující různorodost kulturních a společenských forem, jež však mohly být obsáhnuty prostřednictvím přízpusobeného přístupu vycházejícího ze studia kulturních areálů. Jednotlivým prvkem je v této snaze podle Arensberga pojetí Evropy jako kultury Starého světa (*Old World Culture*) se samozásobitelskou produkcí založenou na používání pluhu, hospodaření vesnic v rámci systému „otevřených polí“ (*open-field villages*)¹³ a pěstováním a spotřebou obilovin, masa a mléka. Vycházejíc z výše uvedeného, Arensberg navrhl rozdělit Evropu na několik samostatných celků podle převládajících forem samozásobitelství a typu společnosti: jednalo se o Atlantický pás, evropský Východ a Západ a konečně Středomoří (srovnej Pitkin 1963).

Ve stejném souboru se Kenny (1963) zabýval rostoucí internacionalizací a vzájemnou závislostí jednotlivých ekonomik, a rovněž duální podstatou mediteránní Evropy, které podle něj sdílela řadu strukturálních i geografických charakteristik se sousedními mimoevropskými oblastmi. Pro Kennyho byl patrně nejvýznamnějším rysem evropského Středomoří jeho urbánní charakter. Je tedy vpravdě ironií, že ještě o řadu let později se kritika z pera Kennyho a Kertzera (1983) týkala právě toho, jak málo studií věnujících se urbánní problematice v regionu vzniklo.

Z konceptuálního rámce „Starého světa“ vycházela i Friedlová (1962), když se zabývala specifiky antropologie Středomoří i Evropy a snažila se přesněji postihnout

13 Systém tzv. otevřených polí byl dominantním způsobem obdělávání půdy ve středověku a v některých částech Evropy přetrvával až do 20. století. V rámci tohoto systému hospodaření je v okolí každé vesnice několik velkých polí (obvykle dvě až tři), která jsou dále rozdělena na řadu malých políček, na nichž hospodaří jednotliví rolníci. Místní šlechta nebo církev měla obvykle půdu propůjčenou od panovníka a dále ji pronajímala sedlákům, kteří hospodařili na úzkých pruzích půdy jeden vedle druhého a navzájem si vypomáhali. Tato úzká pole od sebe nebyla oddělená a právě zde má svůj původ označení tohoto typu hospodaření (pozn. překl.).

odlišnosti nad rámec obecných komentářů o „komplexních společnostech“. Představy o „primitivní nátuře“ Inků, Západoafričanů, Májů či Aztéků pramenily z jejich autonomního postavení ve vztahu ke kulturnímu vlivu Evropy. Jinak řečeno, tyto společnosti stály vně pomyslného proudu, kterým se ubíraly evropské dějiny a tradice, oproti tomu Eurasie byla spoluutvářena vlivy vycházejícími ze společného dědictví. Jednalo se zejména o rozšíření specifických technik a postupů během období neolitu, a také o pěstování obilovin. Rozdíl mezi Evropou a „exotickými“ společnostmi byl tedy rozdílem v kulturní tradici a historii.

Friedlová ve svém textu nadnesla celou řadu otázek týkajících se nové oblasti výzkumu toho, co označovala jako „rurální populace moderních národů“: jednalo se o obtížně spjaté s definováním a vymezením objektu studia, když je vesnice, ať už v Latinské Americe nebo v Evropě, součástí širšího systému, a také s otázkou reprezentativnosti takto vymezených objektů. Friedlová rovněž poukazovala na nebezpečí zdánlivé známosti institucí a zvyků, se kterými se antropolog během terénního výzkumu setkával. Nesdílela však obavu Evanse-Pritcharda z potenciální rivaly antropologů a badatelů z jiných oborů při zkoumání Evropy, naopak jejich přítomnost viděla jako výhodu pro studium „starých národních kultur“. Pro Friedlovou to znamenalo, že antropolog může přenechat řešení některých problémů odborníkům z jiných sfér a namísto toho napřít svou pozornost k „pozorování chování těch, s nimiž pobývá a nahlédnout tak zákonitosti, šíří proměn, podobu vnitřních vztahů a způsoby vyjádření či propojení s kulturou národa, jehož je vesnická komunita součástí“ (1962, p. 5). Ač je Friedlová do značné míry unikátní ve své snaze umístit studium vesnice do zpracovaného holistického rámce, výsledkem nakonec byla definice antropologického výzkumu, která se jen málo lišila od přístupů, které v minulých dekádách používal Evans-Pritchard a další badatelé.

SEDMDESÁTÁ LÉTA: ROZMACH I FRAGMENTACE

Upadající postavení strukturálně funkcionalistického paradigmatu i modernizační teorie, jež stále zřetelněji narážely na své limity, a dále změny na globální politické scéně přispěly během 70. let k proměně disciplíny. Druhá polovina 60. let byla obdobím protestních hnutí. V Evropě i ve Spojených státech se studenti i manuálně pracující snažili proměnit stávající instituce a zpochybovali hodnoty, na kterých západní společnosti stály. Společenské otřesy však ve stejné době zažívaly i země sdružené v RVHP a řada západoevropských komunistů a jejich sympatizantů změnila po protestech ve Východním bloku svůj postoj vůči Sovětskému svazu a jeho politice. Po intelektuální stránce došlo k jistému přehodnocení leninské ortodoxie, což v konečném důsledku pomohlo proměnit původně příliš striktní a ekonomistní podobu marxismu, do té doby dominující politickému i intelektuálnímu diskurzu. Byly to především myšlenky A. Gramsciho, C. Lévi-Strausse a L. Althussera, které přispěly k rozvíjení nových přístupů, jak porozumět společenským systémům a procesům změny a transformace. Z Latinské Ameriky

i z dalších zemí tzv. „Třetího světa“ ve stejné době zaznívala z perspektivy teorie závislosti kritika jak výchozích předpokladů, tak i samotných závěrů modernizační teorie. Místo modernizační teorie část akademiků i některé vlády navrhovaly radikálnější (byť v různé míře, viz Kay, 1989) přístup k pochopení otázek chudoby a nerovnosti. Dopad těchto nových přístupů byl však v antropologii omezený a obecně vzato, postoj většiny antropologů nepřekročil hranice pouhého zájmu o danou problematiku (nicméně viz Schneider a Schneider, 1976).¹⁴

Během 70. let také opět došlo k nárůstu napětí mezi státy NATO a Sovětským svazem a jeho satelity. Zhoršení klimatu mezinárodních vztahů podle Colea (1977, p. 356) vedlo mimo jiné ke zvyšování finanční podpory evropských výzkumů a spolu s tím, jak vládní struktury i výzkumné nadace poskytovaly granty na výzkumy spojeneckých i zneprátených zemí v Evropě, došlo podle tohoto autora „k etablování antropologie Evropy a její standardizaci jako předmětu studia během jediné intelektuální generace“. Výše uvedený Coleův výrok je však nadsazený, neboť evropská antropologie zůstávala v kontextu disciplíny jako takové novou podobou, do značné míry marginální a nejasně vymezenou. Jak navíc podotkl Davis (1977), mezi afrikanisty a odborníky na Asii převládal názor, že terénní výzkum v Evropě je čímsi podřadným a že „skutečná“ antropologie znamená studovat komunity v takzvaném Třetím světě.

Přesto je však možné říci, že 70. léta znamenala počátek chápání „Evropy“ jako samostatného objektu antropologického zájmu. V raných 70. letech se však kontury toho, co se později stane novou subdisciplínou antropologie, teprve rýsovaly. Freemanová (1973), která se jako jedna z prvních antropoložek pokusila nastínit pole působnosti a výsledky „výzkumů sociální organizace evropského venkova“ (pojem, ze kterého je patrné zaměření na venkovské oblasti a obecně opomíjení urbánních studií v počátcích evropské etnografie), upozornila na specifický charakter evropské etnografie¹⁵ počátku 70. let. Mezi hlavní slabiny (z nichž mnohé přezívají dodnes) patřil podle Freemanové převažující důraz na malé geografické jednotky, především na izolované vesnice a takzvané „tradiční“ komunity a s tím související opomíjení výzkumu větších oblastí či rovnou celých států a také jen omezené využívání komparativních metod (1973, p. 743).¹⁷ Ačkoliv si antropologická obec byla již v roce 1954 (s Pitt-Riversem) vědoma nezbytnosti brát v potaz širší kontext a zohlednit roli státu, jediný přístup, jak pojímat vztah komunit a státu, byla analýza sociálních sítí (*network analysis*), kterou poprvé použil Barnes v roce 1954.¹⁸ Jedním z hlavních zájmů antropologů Středomoří se tak stal rozbor vztahů patron-klient (Wolf, 1966b) a *caciquismo*.¹⁹

Zřejmě prvním systematickým pokusem blíže definovat rodící se „antropologii Evropy“ byl Boissevainův (1975) esej „Na cestě k sociální antropologii Evropy“. Hned v úvodu tohoto textu se Boissevain ostře vymezil proti nedostatkům strukturálně-funcionalistického paradigmatu (tyto výhrady autor hlouběji rozpracoval v jiných svých textech a ve své pozdější práci)²⁰ a vůči příliš sebevědomému přístupu studií malých komunit, častému

14 Snahy o zahrnutí výzkumu rolnických společností v Evropě do širší problematiky hospodářského zaostávání a nedostatečného rozvoje nebyly nikterak výrazné. Jedním z důvodů mohlo být ekonomický boom po druhé světové válce, který vedl k dramatické proměně řady venkovských oblastí Evropy a přinesl hospodářskou prosperitu i do původně zanedbaných regionů. Právě optimismus poválečných let podnícel ekonomickým rozvojem mohl stát za rostoucí odlišností mezi antropologií v Evropě a v jiných částech světa. Na rozdíl od radikální kritiky z perspektivy rolnických studií (jak tomu bylo například v Latinské Americe či v Asii), si v evropské antropologii výsadní postavení uchovala metodologická i teoretická návaznost na předchozí období.

15 Zde používaný pojem „etnografie“ je nutno chápat v kontextu anglofonní antropologie a nikoliv prizmatem středoevropské (německo-jazyčné) tradice. Jakožto metoda sběru dat prostřednictvím terénního výzkumu a zúčastněného pozorování není etnografie (ve smyslu metodologické orientace i samotného procesu) pouhou deskripcí, ale – vypůjčím-li si slova L. Nader (2011) – v prvé řadě teorii deskripce, kombinující v různých podobách techniky získávání dat, snahu o holistický přístup a prezentace výsledků na heterodoxním pozadí antropologických teorií; (pozn. překl.).

16 Čtveřice pro evropské badatele obzvláště důležitých analytických otázek, které vyzdvihla Freemanová, poskytuje poměrně přesný obraz evropské antropologie na začátku 70. let: (1) definice a analýza „rolnictva“, jeho vnitřních charakteristik a vnějších vztahů, včetně rozboru dialektického vztahu města a venkova (*folk-urban dialectic*); (2) výzkum hodnot „ctí“ a „studu“ a důsledků, které mají na společenské chování a sociální status v evropských komunitách; (3) analýza vztahů mezi sousedy a dále politických vztahů mezi domácími skupinami, kritické zhodnocení pojmů, jako je představa omezených statků (*the image of limited good*) (Foster 1965) či „amorální familismus“ (Banfield, 1958), dále zkoumání takových jevů, jako je závist či pomluvy v kontextu sociální kontroly – stručně řečeno, jednalo se o otázky, které Foster původně shrnul pod zastírající termín „mezilidské vztahy v rolnické společnosti“; (1954) a Wolf jako „smezežené (*interstitial*), doplňkové (*supplementary*) a paralelní struktury“ (Wolf, 1966b).

17 Freemanová (1973: 745) rovněž podotkla, že s výjimkou Banfieldova amorálního familismu, Pitt-Riversovy analýzy patronátu (1971 [1954]; 1966) a problematiky cti a studu, kterými se zabýval Peristiany, žádné z těchto typicky „evropských“ témat nevěželo z evropského terénního výzkumu jako takového. Většina z nich totiž měla svůj původ ve studiu rolnických komunit v Latinské Americe a kmenových společnostech v Africe a Asii.

18 Viz poznámka č. 5.

19 *Caciquismo* (česky kasikismus) je termín přejatý španělskými conquistadory od nativních obyvatel Latinské Ameriky, označující mocenský vliv místních patronů a náčelníků (*casique*). Původně koloniální pojem se začal používat i v evropském kontextu v obdobném smyslu zneužívání moci a vlivu ze strany místních politiků a bossů především v rurálním Španělsku; (pozn. překl.).

u řady raných výzkumů. Boissevain tvrdil, že klasické antropologické koncepty mají ve snaze obsáhnout složitost evropských společností jen omezené využití. Pojmy jako „rovnováha, korporace, vyvážené opozice (*balanced opposition*), reciprocita či konsenzus“ byly totiž původně zamýšleny pro studium relativně nediferencovaných nezápadních komunit – tedy nestátních kmenových společností bez psaných dějin. Ani tradiční metoda zúčastněného pozorování nebyla sama o sobě dostačující. Jak Boissevain poznamenal: „Řada antropologů se jen obtížně potýkala s problematikou vysoké míry centralizace, vzájemného vztahu mezi různými úrovněmi integrace, vlivu řady dlouhodobých procesů či změnami probíhajícími po staletí. Z toho důvodu se mnozí raději uchýlili ke studiu vesnic, které navíc stále pojímali jako izolované jednotky. Evropu tím však tribalizovali“ (Boissevain 1975: 11).

Podle Boissevaina bylo nezbytné přijít s novými koncepty a novými metodami výzkumu. Klíčovým úkolem bylo vytvořit rámec, v němž by bylo možné pojímat lokální události a procesy v širším regionálním, národním a dějinném kontextu, který by zároveň antropologům umožnil zkoumat styčné plochy mezi různými úrovněmi organizace (mezi lokálním, regionálním, národním; mezi centrem a periferií). Antropologie Evropy se napříště měla, stručně řečeno, zaměřit na vztahy mezi lokálními událostmi a makro-úrovňi sociálních procesů „utváření státu, integrace na národní úrovni, industrializace, urbanizace, byrokratizace, třídního konfliktu a komercionalizace“ (Boissevain, 1975, p. 11) – tedy procesů, jejichž původ ležel mimo úzký okruh dané komunity. Autorovo tvrzení o několik stránek dál (1975, p. 16), že „studie, kterými autoři přispěli do tohoto sborníku, jsou vlastně prvním pokusem o rozvoj něčeho, co můžeme nazývat antropologií národních a nadnárodních procesů“, je však přehnané, neboť jen pár studií se touto otázkou zabývá skutečně do hloubky. Nadto se Boissevain až nebezpečně přiblížil konceptům klasického modernizačního paradigmatu, když obhajoval „antropologii Evropy“ jako způsob, jak získávat znalosti užitečné pro „chudší společnosti“ zaostávající v modernizaci. Podobně jako v předchozích případech, kdy se antropologové (například Gluckman) snažili o načrtnutí nových cest, se i zde potýkali s omezeními teoretického a metodologického rámce strukturálního funkcionalismu. Přesto však Boissevainův sborník znamenal osvěžující alternativu vůči polarizaci a zpředměťování typickému pro značnou část tradičních, ahistorických etnografických studií evropských společností. Stejně tak perspektiva, kterou zaujala většina příspěvků, kdy jsou zkoumané vesnice nahlíženy ve vztahu k širšímu okolí („*village-outwards*“), připravila půdu pro další podobné výzkumy. Boissevain se navíc důrazem na „procesy“ a „vztahy“ mezi různými úrovněmi organizace vyhnul nutnosti pojímat Evropu jako „kulturní areál“ (*culture area*), tedy konceptu, který hrál stále větší roli u anglofonních antropologů věnujících se Středomoří.²¹

Během 70. let došlo k nebyvalému zvýšení zájmu antropologů o Evropu. Do roku 1973 bylo publikováno téměř tolik sociálně antropologických studií zabývajících se Evropou jako ve celé uplynulé dekádě (Freeman 1973:

743). K tomuto nárůstu přispělo několik faktorů. Předně se zvýšil počet postgraduálních studentů v oboru na obou stranách Atlantiku a Evropa znamenala z hlediska antropologie stále relativně málo prozkoumaný terén. Dalším důvodem byl nedostatek finančních prostředků určených k výzkumu vzhledem k poptávce: žadatelů o výzkumné granty bylo více, než kdy jindy a vlády měly tendenci snižovat objem financí v reakci na studentské protesty předchozích let. I proto byli ti, kdo si za cíl svého bádání vybrali Evropu, ve výhodě. Jak poznamenal Boissevain (1975: 11), „je zpravidla levnější provádět výzkum v sousedství, než vypravit expedici do novoguinejské vysočiny“.

K rostoucímu zájmu antropologů o výzkum Evropy přispěly i změny ve světové ekonomice a geopolitické rovnováze. Jak si povšiml Cole (1977), atmosféra v bývalých koloniích, konajících své první kroky jako svobodné státy, antropologům zrovna nepřála. Postkoloniální resentment a všeobecná podezřívavost vůči západním rozvojovým programům byly společně nově vzniklým zemím v Africe i Asii. Stále více západních antropologů si tak spojovalo svou odbornou budoucnost s výzkumy v rurálních oblastech Evropy a ve Středomoří.

Přestože evropské etnografické²² studie byly v raných 70. letech stále silně ovlivněny ideou „tradice versus modernita“, část antropologické obce se již poohlížela po nových modelech. Jednou z alternativ k funkcionalismu byl „*action approach*“, jehož průkopníky byli Barth (1966; 1969), Goffman (1959) a Barnes (1972) a v kontextu evropské antropologie pak Boissevain, Bailey a jejich žáci. Společným jmenovatelem jejich prací byl jedinec a strategie, které používá v daném socio-politickém rámci. Pod „*action theory*“ je možno zařadit celou řadu přístupů, od transakcionalismu²³, síťové analýzy, systémové analýzy až po teorii her. Jejich jednotícím prvkem byl důraz na dynamický charakter mezilidských vztahů. Namísto chápání jedince jako pasivního, poslušného objektu společenských norem a tlaků Boissevain zdůrazňoval „nutnost nahlížet člověka jako jedince aktivně vystupujícího, jenž se snaží manipulovat normy a vztahy ve prospěch svých vlastních sociálních a psychologických výhod“ (Boissevain 1974: 6). Představa oportunistického jedince manipulujícího se společenskými sítěmi a kulturními kódy ve snaze maximalizovat osobní výhody se stala klíčovým předpokladem transakcionalistického přístupu. Jak to vyjádřil Bailey (1971: xi) ve své studii o mikropolitice pomluv a *reputation managementu*: „Politici... popsání v této studii se snaží jeden druhého navzájem vyšachovat, obrazně řečeno 'bodnout do zad', navzájem si mydlí schody jen pro pocit vítězství nad svými politickými protivníky“. Toto pojetí politiky pouze prizmatem lokální úrovně však pouze dále podporovalo zaměření výzkumu na málo početné komunity.

Pro část badatelů byl transakcionalismus jen doplňkem funkcionalistické analýzy, další antropologové však poukazovali na jeho univerzální použitelnost a mnohem větší teoretický význam. Radikální použití transakcionalistické teorie tak, jak ji vypracoval Barth (1959), stavělo na předpokladu, že je to právě interakce jedinců snažících

20 Srovnej Boissevain 1974. Většina Boissevainových raných prací se však nesa v tradici funkcionalismu jak po stránce stylové, tak i z hlediska teoretického ukotvení (srovnej Boissevain, 1966; 1969).

21 Společným jmenovatelem antropologů, kteří pojímali oblast Středomoří jako „kulturní areál“, byla skutečnost, že své výzkumy prováděli v severní části mediteránního regionu. Hlavní rysy považované za charakteristiku „Středomoří“ jako celku tak byly ve skutečnosti typické jen pro vybrané části jihoevropských zemí, které, ač sdílely fecko-fínské kulturní dědictví i křesťanské tradice, byly řadu staletí pod islámskou nadvládou. Máme tím na mysli jižní části Španělska, Portugalska a Itálie, dále Maltu a Kypr a také část Balkánského poloostrova včetně Řecka. Na tento fakt poukázali Boissevain s Blokem (1974), jejich text se však bohužel ve své době setkal jen s malou odezvou a koncept celého Středomoří jako kulturního areálu tak nadále dominoval. Co bylo původně zamýšleno jako soubor několika málo kulturních rysů, jež měl svoje síce omezené, ale nikoliv nevýznamné geografické využití, se stalo pro některé antropology takřka dogmatem a zavdalo příčinu řadě kontroverzí.

22 Viz pozn. č. 15 (pozn. překl.).

23 Teorie poprvé rozpracovaná F. Barthem, která do centra pozornosti staví individuální strategie, které ve svém jednání volí jedinec v interakci s dalšími lidmi a v kontextu omezení společenských norem a kódy. Barthovo pojetí transakcionalismu bylo odpovědí na – podle něj – příliš malou pozornost věnovanou individuálnímu jednání oproti společenským faktorům ze strany funkcionalismu a strukturalismu (srov. Barth, F. /1959/. *Political leadership among Swat Pathans*. London: The Athlone Press); (pozn. překl.).

se maximalizovat vlastní zájem, co dává společnosti její dynamiku, jež se tím stává základem všech společenských procesů včetně sociální změny. To, co nazýváme „společností“ tedy ve skutečnosti není ničím více, než úhrnem těchto individuálních transakcí mezi jednotlivci. Tento přístup nevěnoval pozornost dějinným specifikům či hranicím kulturních areálů a zároveň vzhledem ke svému předpokladu univerzálních vzorců chování, motivace a racionality umožňoval neproblematický přechod z evropského do mimoevropského kontextu. Podle kritiků však mohl Barth stejně dobře jako o Paštunech z kmene Yusufzai pojednávat třeba o norských rybářích, jestliže jejich racionalitu a jednání nahlíží jako v podstatě stejnou a, přestože jeho studie o Paštunech je velmi podrobnou etnografií, místní historické, třídní a jiné strukturální limity nebere v potaz (srov. Asad, 1972; Ahmed, 1976). Navzdory celé řadě studií vzniknuvších v evropském kontextu měl transakcionalismus díky svému zobecňování specifické racionality a naopak opomíjením historických specifik v konečném důsledku na rozvoj antropologie Evropy jen malý vliv.

I přes výše uvedenou kritiku považoval Kapferer (1976: 2) za odůvodněné tvrdit, že transakcionalismus znamenal pro sociální antropologii „změnu paradigmatu“.

Antropologům zabývajícím se Evropou totiž poskytl nová ohniska výzkumného zájmu a také rámec pro analýzu jednotlivých prvků komplexity evropských společností, které byly funkcionální analýzou nepostižitelné – a to navzdory faktu, že tato mikro-analýza poněkud zatemňovala širší perspektivu zkoumaných jevů. Výše popsané změny znamenaly rozvinutí celé řady nových analytických konceptů, stejně jako znovupromýšlení již známých otázek, jako byly „vztah patron-klient“, „mikropolitika“, role zprostředkovatelů („brokers“ a „middlemen“), „neformální a ne-korporované skupiny“, „zájmové skupiny“, „frakce a *action-set*“ či účelové přátelství („*instrumental friendship*“) (srov. Banton, 1966; Bailey, 1971; 1973; Blok, 1974; Boissevain, 1966; 1968; 1974; Gellner & Waterbury, 1977; Wolf, 1966b).

Jednou z odpovědí na kritiku strukturálního funkcionalismu byl teoretický posun směrem k většímu důrazu na roli individuálního jednání a na „neformální“ kódy. Druhou takovouto změnou byl posun směrem k sémiotickému přístupu inspirovanému dílem Lévi-Strausse, Leache nebo Douglasové, kde se hlavní pozornost zaměřila na hlubší (kognitivní a symbolické) struktury jinak běžně skryté pod povrchem jevů: implicitní kulturní uspořádání („*cultural arrangements*“) můžeme „číst“ stejně jako jazyky, neboť odrážejí klasifikační kód nebo symbolický řád skrytý v podloží. Ačkoliv se tento přístup setkal v antropologii se značnou odezvou, jeho využití v antropologii Evropy bylo poměrně skromné – řada badatelů totiž viděla uplatnění strukturalistické metody spíše v těsněji propojených společnostech bez psané historie a komplexních státních struktur. Oxfordské semináře, které se snažily nahlížet antropologický materiál prizmatem strukturalismu, umožnily antropologům zkoumajícím evropské společnosti zasadit tento materiál do širšího komparativního rámce a obejít tak omezení konceptu „Středomoří“ či,

v tomto případě, Evropy. Zároveň napomohly vzniku řady tematicky i metodologicky příbuzných studií, především v Řecku, kde se vyvinula pozoruhodné intelektuální tradice (Du Boulayová 1974; Hirschon 1978; Dubisch 1983; Herzfeld 1987).

Strukturalistický přístup se v evropské antropologii uplatnil například při výzkumu původních přesvědčení týkajících se cti a studu (Blok 1981), víry v upíry v Řecku (Du Boulayová 1974), fenoménu uhanutí („*evil eye*“) (Herzfeld 1981) nebo tabu znečištění u Cikánů (Okely 1977). S různou mírou úspěchu se strukturalistické metody uplatnily i při zkoumání genderových vztahů v Evropě (Hirschon, 1978; Okely 1977), byť to často vedlo ke vzniku příliš rigidně pojmávaných souborů binárních opozic, jejichž cílem mělo být objasnění komplexních principů genderové komplementarity, a dále při studiu základních principů symbolického řádu, jako je dualismus „vnitřního a vnějšího“ či odvěké struktury kruhové reciprocity (*circular reciprocity*) (Ott 1981). Není příliš překvapující, že to bylo právě studium příbuzenství – především v té podobě, jak se rozvíjelo ve Francii, Španělsku, ale i jinde v Evropě – kde Lévi-Straussovská podoba strukturalismu zanechala zřejmě nejviditelnější stopu v antropologii Evropy (viz Goddard 1996²⁴).

Třetí směr, který vzešel z kritiky funkcionalismu, směřoval ke globálnější perspektivě s teoretickým důrazem na širší politický, ekonomický a historický kontext, v němž jsou lokální společenské vztahy zakotveny. Zatímco v tradičních antropologických monografiích byl dějinný kontext odsouzen k marginální roli na pozadí zkoumaných jevů, některé z průkopnických antropologických studií vzniknuvších v 70. letech zaujaly důslednější historickou perspektivu (srovnej Blok 1974; Cutileiro 1971) – jak přitom poznamenal Davis (1977), právě tato perspektiva v antropologii Středomoří citelně chyběla, byť zrovna zde byla nezbytná.

Kromě výše nastíněných proměn docházelo v tomto období k radikálnějšímu přehodnocování antropologie jako takové. Platnost zdánlivě neproblematických dichotomií, jako jsou tradiční/moderní společnosti, primitivní/komplexní nebo statické/historické, byla otřesena kritikou koloniálního dědictví antropologie. Rozklad exotického jakožto objektu studia jen dále posílil hlasy obhajující smysluplnost antropologického výzkumu Evropy. V neposlední řadě pomohla radikální kritika přeměrovat zájem badatelů z otázek norem a hodnot v málo početných společnostech k problematice širších politických a ekonomických systémů a jejich vlivu na lokální procesy (srovnej Cole 1977; Schneider & Schneider 1976; White 1980).

Přesto se však žádná z těchto alternativ ke strukturálnímu funkcionalismu, které vznikly v průběhu 70. let, nestala dominantním či definujícím směrem „evropské antropologie“ jako takové. Spíše lze hovořit o rozšíření výzkumného záběru evropské antropologie, neboť tyto alternativy otevřely nové, nápaditější cesty, jak v Evropě zkoumat společenské systémy a kulturní fenomény, byť mnohdy za cenu teoretické rozpolcenosti, fragmentace disciplíny a vzájemného soupeření. Zatímco však antropologie v Evropě z této plurality přístupů těžila, „antro-

24 Goddard, V.A., Llobera, J. R. & Shore, C. [1994] 1996, kapitola 3.

pologie Evropy“, jak poukázal Boissevain se svými kolegy, zůstávala do velké míry neprozkoumaným a nevymezeným projektem, byť, právě díky perspektivám, které braly více v potaz historické a globální danosti, se tento projekt jevil oproti minulosti uskutečnitelnější. Většina výzkumů se však stále soustředila na oblast Středomoří, jak je mimo jiné patrné z Davisova (1977) vyčerpávajícího příspěvku, který obsáhl celou řadu aspektů bádání právě v tomto regionu.

OSMDESÁTÁ LÉTA: NÁVRAT EVROPY?

Jestli něco může definovat osmdesátá léta i následující éru, pak to byla extrémní komplexita tehdejšího světa. Budeme-li se snažit charakterizovat toto období, je nutné zmínit tři hlavní politické faktory, které zmíněnou dekádu spoluutvářely; jednak to byl návrat radikálního konzervatismu a s ním spojené neoliberální hospodářské politiky; dále představa širšího a integrovanějšího Evropského společenství; a konečně kolaps „reálného socialismu“ ve východní Evropě spolu s důsledky, jaké tyto změny měly pro politickou i akademickou diskuzi o budoucích podobách společnosti. V antropologii bylo toto období převážně ve znamení rostoucího relativismu a nejistoty a rovněž silného důrazu na otázky antropologické metody.

Přístupy tradičně nejvíce spojované s „pozitivismem“ (strukturální funkcionalismus, strukturalismus, vědecký marxismus, kulturní materialismus atd.) v této době čelily tvrdé kritice ze strany poněkud nesourodé aliance postmodernismu, feminismu, thirdworldismu (srov. Llobera, 1993), tedy směrů, které v procesu výzkumu upřednostňují spíše role subjektivního momentu a staví do popředí otázky dekonstrukce, textuality a politiky identity. Roli pomyslného zrcadla nastaveného antropologii přestávala hrát věda, přičemž toto uprázdněné místo přebíraly partikulární politické agendy, za jejichž domnělé opomíjení byla antropologie kritizována. Jistý konzervativismus, jímž se antropologie jako disciplína tradičně vyznačovala, sice mohl bránit příliš převratným změnám, vlastní obraz antropologie jako vědy však bezpochyby slábl. Nic tuto rostoucí nedůvěru nedokresluje lépe, než zasedání *Group for Debates in Anthropological Theory* z roku 1988, na němž byl jednoznačně odmítnut návrh, že „sociální antropologie je buď zobecnující vědou, nebo není ničím“.²⁵ Bez radikální změny směřování antropologii hrozilo, že bude odsunuta do pozice pouhé podkategorie kulturní kritiky (srovnej Llobera, 1993).

Zatímco myšlenka antropologie „Středomoří“ zjevně ustupovala do pozadí, vyhlídky antropologie Evropy byly ke konci zmíněného období více než slibné. Ústřední roli ve snahách o konceptualizaci Evropy jako jednotného celku hrál bezpochyby proces evropské integrace, především pak rozšíření Evropského společenství o „mediteránní“ státy, jako je Řecko, Španělsko či Portugalsko. Politický, kulturní a (snad i) ekonomický návrat východoevropských zemí jakožto bývalých sovětských satelitů do Evropy tuto tendenci jen dále posiloval. Jestliže v průběhu studené války měl politický diskurz obvykle tendenci rozdíly mezi východní a západní či severní a jižní Evropou vyzdvihnout, současný populární obraz Evropy se nese v duchu

zdůrazňování vzájemných podobností a oblastí, v nichž došlo ke sblížení. To se navíc netýká jen přítomnosti (a budoucnosti); dochází i k přehodnocování minulosti ve světle toho, co je považováno za typicky evropské. Výsledkem je snaha nalézat v historii, náboženství, ve vědě i v kultuře kořeny evropanství (Shore & Black 1996²⁶).

Roku 1985 vydala ASA²⁷ důležitou monografii *Anthropology at Home* (Jackson 1985) věnující se převážně Evropě, a to jak té západní, tak i východní. Řešila se zde otázka, zda se výzkum prováděný ve vlastní kultuře, nadto v té evropské, nějak po metodologické stránce liší od tradičního etnografického zkoumání cizích kultur. Jedním z očividných závěrů byla jistá neudržitelnost onoho „všeumětelského“ antropologie – „domácí antropologie“ musí napříště spolupracovat s folkloristy, sociology, historiky atd.

Cuisinier a Segalenová (1993) se ve svém stručném přehledu „etnologie“ Francie poměrně obtížně potýkali s tím, jak definovat specifika disciplíny. Přední místo v jejich charakteristice etnologie bezpochyby zaujímá terénní výzkum; zdá se také, že se autoři namísto regionálního přístupu kloní spíše k „diverzitě kulturních identit“ (1993: 121), ať už regionálních, nebo nadregionálních. Ve své samostatné práci *Ethnologie de l'Europe* (1993) však Cuisinier zvolil pohled poněkud odlišný. Termín „etnologie“ zde odkazuje k historicky poučenému vědění o evropských etnických skupinách s jejich kulturním dědictvím, politickým snahami a konflikty pramenícími ze vzájemného potýkání.

Segalenová ve sborníku (1989), který vyšel pod jejím editorským vedením, zdůrazňuje význam toho, co nazývá „evropský etnologický dialog“ různých antropologických přístupů, které jsou v Evropě přítomny. Ve stejném výboru pak Augé tvrdí, že antropologie Evropy je v podstatě nutností: pouze antropologie dokáže překročit singularitu různých skupin společně tvořících multietnickou mozaiku evropských společností. K tomu můžeme připočít celou řadu dalších oblastí, v nichž antropologie vyniká: v otázkách týkajících se smyslu jednání, rozlišování mezi já (*self*) a druhým (*the other*), v problematice řádu a neuspořádanosti (*order and disorder*), či podstaty společenského (*the social*) atd.

I přes jednoznačnou dominanci Evropy jako objektu antropologického výzkumu byla osmdesátá léta rovněž svědkem obnoveného zájmu o ideu „Středomoří“ ve smyslu ulturního areálu, a to především zásluhou prací Davida Gilmora (1982; 1987). Ačkoliv i samotný Pitt-Rivers, považovaný za jednoho ze zakladatelů antropologie Středomoří, připustil, že „Středomoří“ je jen „heuristický výhodným konceptem, nikoliv kulturním areálem ve smyslu, jaký tomuto pojmu přisoudila americká kulturní antropologie“ (1977, p. viii), se Gilmore (1987) spolu se svými kolegy snažil pojetí Středomoří jako relativně svébytného, jednotného konstruktů oživit. Kromě stále znečištěnějších vod Středozemního moře omývající břehy zemí tohoto regionu však nalezneme jen málo oněch „společných rysů Středomoří“. Pod pomyslnou hlavičku „Středomoří“ je totiž nutné vměstnat příliš mnoho odlišných prvků a nepravidelností, než aby bylo možno tento koncept považovat za nosný, zvláště vezmeme-li v potaz,

25 Šlo o setkání organizované Skupinou pro diskuzi o antropologické teorii (*Group for Debates in Anthropological Theory*; GDAT), které se konalo na univerzitě v Manchesteru.

26 Goddard, V.A., Llobera, J.R. & Shore, C. [1994] 1996, kapitola 13.

27 Zkratka *Association of Social Anthropologists of the Commonwealth*; (pozn. překl.).

že má zahrnovat jak severní Afriku, tak jižní Evropu. Komparativní analýzy využívající „středomořský“ rámec byly ve skutečnosti poměrně ojedinelé a od 60. let se srovnávací přístup mezi severními a jižními břehy regionu objevoval již jen velmi zřídka. Nejobjevnější komparativní studie každopádně nevznikly na základě metodologicky rigidního pojetí konceptu Středomoří, ale spíše díky výjimečným kvalitám jednotlivých badatelů (srov. Davis 1977).

Zdá se však, že Gilmorův důraz na nezbytnost propojování celé palety prvků v zájmu definování kulturní jednotnosti Středomoří (1982, p. 184) našel odezvu v oživeném zájmu o problematiku cti a studu (1987: 3). Byť někteří autoři studií z Gilmorova sborníku zpochybňují „Středomoří“ jako takové a zvláště pak adekvátnost specifického vymezení cti a studu, Gilmore dochází k závěru, že „poetice mužnosti“ (Herzfeld *dixit*) „by porozuměli muži na Sicílii, v Andalusii, v Turecku či Tunisku spíše než na místech vzdálených od Středomoří“ (1987, p. 16). Zcela tak opomíjí skutečnost, že na severu Portugalska, v Katalánsku, v Provence nebo Lombardii by ona „mužská řevnivost“, na níž uvedeným výrokiem odkazuje, nemusela znamenat mnoho.

Zcela odlišný pohled, výrazně vzdálený líbivému primitivismu cti a studu, přednesl Grillo v důležitém úvodním textu ke sborníku, který vyšel pod jeho editorským vedením (1980). Podle Grilla má sice „Evropa smysl jakožto objekt studia společenských jevů a prvků“ (1980: 3), ovšem antropologové ve svých výzkumech mají tendenci zaměřovat se spíše na témata netýkající se potenciálně strukturujících faktorů. Jakýmsi poznávacím znamením antropologie v Evropě tak stále zůstává zájem o venkovské komunity a o výzkum marginálních či jinak okrajových skupin. K tomuto však Grillo poznamenává, že chtějí-li antropologové budovat skutečnou antropologii Evropy, musejí se utkat s řadou témat, které doposud opomíjeli. Mezi nimi je možné uvést, *inter alia*: utváření státu, národní integraci, industrializaci, urbanizaci, byrokratizaci, třídní konflikty a komercializaci (Grillo 1980: 5). Otázky tohoto typu by však antropology nevyhnutelně zavedly (s veškerým respektem k Boissevainovi) daleko za hranice studia komunit, přičemž nově se vynořivší úkoly by si rovněž žádaly spolupráci s dalšími obory, především s historií, sociologií, politologií, etc. I v této konkurenci oborů by však jistá ojedinelost antropologie byla udržitelná za předpokladu, že se bude soustředit na „totální sociální fakty“ (Mauss) a zdůrazní meziprostor mezi mikro a makroúrovni, lokálním a národním či mezi celkem a jeho částmi (Grillo 1980: 7).

Pochyby nad některými sklony a přístupy antropologů „Středomoří“ vyslovil ve svém článku (1986) Llobera a znovu tím oživil kritiku výsadního postavení terénního výzkumu, jenž v minulosti zaznívala od Boissevaina, Crumpa, Grilla i dalších. Podle Lloberova názoru totiž řada nedostatků, jimiž tato subdisciplína antropologie trpí, především pak její fundamentální ahistoricita a neochota podílet se konstruktivně na komparativním přístupu, pramení právě z přílišného zaměření na terénní výzkum, tedy na techniku, kterou většina antropologů nejenže považovala za zcela neproblematickou, ale také za faktický *raison d'être* celé disciplíny.

Llobera se ve svém textu potýká rovněž s nejednoznačností, která v rámci oboru přetrvává v pojmání „Středomoří“ jako kulturního areálu. Ačkoliv totiž mnoho antropologů tento konstrukt zdánlivě odmítalo jako nefunkční, fakticky se ve své práci i nadále pohybovali v jeho hranicích. Tyto kritiky nefunkčnosti „středomořského“ diskurzu zaznívaly ještě na konci dekády (srov. Herzfeld, 1987; Pina-Cabral, 1989), celkově se však postoj badatelů začínal měnit. Známkou toho, že se doba začíná proměňovat, je stále častější používání pojmu „Evropa“ v antropologickém diskurzu tam, kde by v minulosti bylo nezbytné v nějaké podobě použít výraz „středomořský“; „Evropa“ je používána jako referenční termín v názvech knih a článků, pro výzkumné projekty a k pojmenování specializací na jednotlivých pracovištích. Je těžké říci, do jaké míry byly tyto změny výsledkem vnitřní dynamiky (tedy konceptuální kritiky středomořského konstruktů) a do jaké vnějších tlaků (vliv Evropského společenství), s největší pravděpodobností šlo o kombinaci obou faktorů. Dokonce i ti z odborníků, kteří se, jako Magnarella (1993), stále snažili pracovat s pojmem Středomoří, diskutovali o rozhraních mezi různými zónami středomořské oblasti a vyhýbali se uplatňování konceptu jednotného, uniformního kulturního areálu. Bylo by však předčasné předpokládat, že „středomořský“ diskurz je již minulostí. Už jen z důvodů partikulárních politických či akademických zájmů týkajících se samotného konceptu toto pojetí Středomoří přežije, byť v pozměněné, či méně ortodoxní podobě.

ANTROPOLOGIE A KONCEPT „EVROPY“

Na rozdíl od antropologie v *Evropě* se každá antropologie *Evropy* musí na úvod utkat se dvěma okruhy otázek. Za prvé, co vlastně myslíme oním celkem nazývaným „Evropa“, jak bychom ho měli konceptualizovat, a co jsou charakteristické rysy Evropy, jež ji oddělují od ostatních částí světa? Druhý, a o něco proble-

matičtější fakt souvisí s otázkou, do jaké míry je koncept Evropy smysluplným objektem antropologického zájmu. Jestliže nepanuje shoda ani o samotném enigmatickém a poněkud prchavém pojmu Evropa, možnost antropologicky zkoumat oblast, již by měl tento termín označovat, se v důsledku jeví poněkud omezená. Vezmeme-li nadto v úvahu značné rozdíly a odlišnosti, jež jsou v evropských společnostech přítomné na všech úrovních, je nutné si položit otázku, zda má vůbec smysl hovořit o Evropě jako o samostatném celku či smysluplném rámci pro komparativní výzkum. Pokud tomu tak má být, je zapotřebí ukázat, že je možné vymezit „vnější hranice kontinentu“ a přitom předvést, že „vnitřní uspořádání se nerozpadá do vzájemně oddělených či nepřibuzných podpolí“ (Haller 1990).

Dva hlavní důvody v současnosti nasvědčují tomu, že je skutečně možné pojímat Evropu jako celek: jednak rostoucí ekonomická provázanost mezi jednotlivými evropskými zeměmi a dále stále se zvětšující informační výměna díky působení masmédií i osobního kontaktu prostřednictvím turismu, studia či práce. Tyto změny však zároveň probíhají i na globální úrovni. Zřejmě nejvýznamnější faktorem, který platí specificky pro Evropu, je stále větší integrace na politické úrovni prostřednictvím dohod a smluv a také stále intenzivnější tlak na legislativní a institucionální normalizaci a to především v rámci Evropské unie (EU). Je však otázkou, zda prohlubující se integrace v rámci EU bude sloužit jako pomyslný katalyzátor směrem k větší homogenitě v rámci Evropy, nebo zda povede ke zvětšování rozdílů mezi členskými státy EU a ostatními zeměmi Evropy.

Tržní hospodářství a liberální demokracie se po pádu komunismu v roce 1989 staly – bez ohledu na to, jak dlouho může zemím bývalého Východního bloku trvat implementace jejich principů – dominantní formou organizace celé Evropy. Nabízí se však otázka, zda tyto změny ve finále skutečně povedou k výraznému vyrovnání rozdílů mezi východní a západní Evropou a k homogennější a soudržnější podobě kontinentu. Přetrvávajícím faktorem rozdílů v rámci Evropy je socio-ekonomická úroveň rozvoje, vyjádřená nejen v podobě hrubého národního produktu (HNP) na obyvatele, ale také v „kvalitě života“ (tedy životní úrovně, úrovně vzdělanosti, zdravotního stavu obyvatel, možnostech kulturního vyžití a v životních příležitostech). Zatím se zdá, že nejrůznější ekonomické reformy a strukturální úpravy uskutečňované v zemích bývalého Východního bloku ke zmenšení rozdílů příliš nepřispěly (Brittan 1993).

Je třeba vzít rovněž v potaz významné historické a kulturní rozdíly, jež tvoří základ společenské organizace evropských společností, byť určité náznaky napovídají, že tyto rozdíly mají stále menší význam, pokud snad přímo neustupují do pozadí. Podíváme-li se například na náboženskou situaci v Evropě, je možné rozlišit tři hlavní historické náboženské skupiny: katolické, protestantské a ortodoxní křesťanství. Podobně z jazykového hlediska zde existují tři hlavní jazykové skupiny: románská, germánská a slovanská. Do jisté míry je možné hovořit o vzájemném vztahu mezi náboženskými a jazykovými skupinami v regionu, přičemž obecně vzato existuje překryv mezi katolicismem a románskými jazyky, protestantismem a jazyky germánskými a ortodoxním křesťanstvím a slovanskou jazykovou skupinou. Je otázkou, nakolik můžeme hovořit o dalších korelacích, například mezi protestantismem, liberalismem a ekonomický rozvojem (Weber 1930; MacFarlane 1978) či, řekněme, mezi ortodoxním křesťanstvím, autoritářstvím a hospodářským zaostáváním (přičemž katolicismus by v tomto rozdělení byl někde uprostřed) (Haller 1990). Tato jazyková a náboženská rozčlenění jsou často považována za základ hlavních etnických štěpení a konfliktů v současné Evropě, ať už se jedná o severní Irsko či Belgie nebo o Bosnu a Balkánský poloostrov (viz Ruane 1996; Bowman 1966)²⁸.

Podle některých antropologů je korelace možné načrtnout i u „antropologických fenoménů“, jako je náboženství, forma rodiny nebo politická orientace (viz Todd, 1985).²⁹ Tento návrh i přes svou problematičnost bezpochyby přispěl k většímu porozumění evropským společnostem a také historické perspektivy, bez níž by nebylo možno skutečné pochopení kontextu, v němž k těmto fenoménům dochází.

Odpovědi na otázku „co je to Evropa“ v řadě ohledů závažnější na způsobu klasifikace a definice; ty však zpětně nejsou jen otázkou sémantiky, ale také ideologie a politiky. Koncept „Evropy“ byl koneckonců používán a zneužíván a interpretován a dezinterpretován z tolika různých hledisek, že má celou řadu – často navzájem neslučitelných – významů. To by nás však nemělo překvapovat, vzhledem k tomu, že definice Evropy bývají častokrát značně svévolné a navíc politicky zabarvené, v čemž je ostatně možné spatřovat paralelu s ideou národa. Jak podotkl Gervais (1993) ve své studii o Anglii a „anglickosti“ v literatuře, každý obraz „národa“ je nevyhnutelně neúplný – vždy jde o značně selektivní a upravenou podobu nepostizitelného celku, uzpůsobenou tomu kterému publiku či danému cíli. Podobně jako v případě národního státu (v opozici k němuž je často definována) může být i „Evropa“ nahlížena stejně tak jako výtvar literatury a mýtu, jakož i produkt moci. Na historicky poměrně úzké propojení těchto prvků ostatně ukázal M. Foucault ve svých pracích o vztahu mezi věděním, mocí a vzestupem institucí.

Zvláště je zajímavé věnovat pozornost způsobu, jakým – z historického i sociologického hlediska – nabývala v průběhu druhé poloviny 20. století na významu „idea Evropy“ jakožto politického ideálu i mobilizující metafory. Do velké míry to bylo bezpochyby důsledkem úsilí o ekonomické a právní sjednocení mezi západo- a jiho-

evropskými zeměmi. Ještě naléhavěji a problematičtější se otázka, co je vlastně Evropa, jevila v souvislosti s rozšiřováním Evropské unie. Rostoucí počet projevů i knih, v nichž evropští lídři a intelektuálové předkládali svou „vizi“ Evropy, byl jedním z důsledků tohoto dilematu – spolu s blížícím se koncem milénia navíc stále výraznějším. Zdánlivě prorocké hlasy se však při bližším pohledu často ukázaly být spíše účelovými. Jak si povšimli Shore a Black, článek 237 Římské smlouvy říká, že „kterákoliv evropská země má nárok na členství v Evropských společenstvích“, zároveň však dále nespécifikuje, co je myšleno oním „evropská země“ pro státy mimo ES. Přitom vzhledem k nesporným ekonomickým a politickým výhodám členství v ES je pro některé vlády nepochybně důležité, na jaké straně pomyslného rozdělení na „evropské/ neevropské“ země se jejich stát ocitne.

Do určité míry tak o Evropě můžeme přemýšlet jako o příkladu toho, co Turner označoval za „hlavní symbol“ (*master symbol*), tedy znaku, jenž zastupuje celé spektrum různých odkazů a významů. „Evropa“ je však zároveň i diskurzem moci, který je navíc ve stále větší míře osvojován Evropským společenstvím jako užitečná zkratka. Jakkoliv vágní či nedostatečně vymezený je tento koncept, být „evropský“ nebo „v zájmu Evropy“ je stále častěji používáno na podporu Evropského společenství a jeho cíle „stále těsnějšího propojení“.

Nahlížením Evropy z hlediska diskurzu moci je pouze připomínkou toho, že definice nejsou vždy neutrální, objektivní či nezaujaté. Tento přístup nás rovněž upozorňuje na mocenské vztahy mezi výzkumníkem a zkoumaným, neboť ty jsou často právě důsledkem klasifikací. Poměrně neúprosně tento fakt vykresluje Wallace (1990) ve své analýze různých podob definice Evropy v posledních letech. Hranice „Evropy“ jsou vymezovány podle toho, zda jde o definice na základě institucionálních struktur, historické geografie, či zda jsou bernou mincí podoby sociální, ekonomické a politické interakce. Odlišná východí hlediska tak znamenají, že se v každém případě vyjeví jiné „jádro“ definované oblasti. O něco problematičtější je Wallacův důraz na chápání Evropy jako specifické kulturní entity, kterou v jeden celek spájí „sdílené hodnoty, kultura a psychologická identita“ (1990: 9-10). Vyznačiči tohoto „kulturního pojetí“ poukazují na evropské dědictví klasické řecko-římské civilizace, křesťanství, myšlenky osvícenství, a na triumf Vědy, Rozumu, Pokroku a Demokracie jako na hlavní znaky společného evropského dědictví. Dlužno dodat, že výše uvedené je zároveň tím, co představitelé Evropského společenství vyzdvihují jako – v jejich představách – klíčové prvky představující „evropskou myšlenku“ (Shore & Black 1996³⁰; viz rovněž Shore 1993). V určitých definicích Evropy je také patrný – a to zvláště ve vztahu k islámu – podtext rasového a kulturního šovinismu. Pro některé tak definování a smysl označení „Evropy“ nabývá na významu jen v opozici vůči „ne-evropskému“.

Existuje-li skutečně něco, co můžeme, snad ve smyslu ideálního typu nazývat Evropou, jaké jsou její charakteristiky? Podle Zettenberga (1991) můžeme moderní Evropu popsat pomocí některých samoregulujících a auto-

28 Goddard, V.A., Llobera, J.R. & Shore, C. [1994] 1996, kapitola 6 a 7.

29 Srov. podnětnou diskusi, která se snažila objasnit rozdíly existující v rámci Evropy v kontextu náboženství a rodiny: Todd, E. (1993, January 25). Las Tres Claves de la Modernidad; Todd, E. (1993, January 25). Las Fronteras de Las Fronteras; Kerkhofs, I. (1993, January 25). Valores y Cambio. *El País*, speciální vydání *Europa: el nuevo continente*.

nomních institucí, které souvisí se specifickými klíčovými hodnotami a typy svobody. Pro Zettenberga je ekonomika spojená s prosperitou a volným trhem, vláda s řádem a občanskými svobodami, věda s poznáním a akademickými svobodami, náboženství s posvátnem a náboženskou tolerancí, umění s krásou a svobodou umělecké tvorby a etika s ctností a právem řídit se vlastním svědomím. Problémem je, že tyto soubory vzájemných vztahů jsou historické a nahodilé. Platí tedy i pro jiné oblasti (především pro Spojené státy) a zároveň neplatí tam, kde bychom v jiném kontextu mluvili o evropských zemích (nebyly snad frankistické Španělsko, Itálie za Mussoliniho či Řecko za vlády vojenské junty *evropskými* během trvání těchto režimů?) Výše uvedené korelace sice mohou mít pro evropské i jiné národní kultury prvořadý význam jako soubory ideálů či aspirací, jen stěží však mohou sloužit jako vymezení hranic Evropy.

BUDOUČNOST EVROPY A BUDOUČNOST ANTHROPOLOGIE EVROPY

Konec dvacátého století je z hlediska evropských dějin významným obdobím. V tuto chvíli však máme jen mlhavou představu, co přinese budoucí vývoj. Z pozice sociálních vědců jsme se museli potýkat se zásadními mezinárodními událostmi: kolapsem komunismu ve východní Evropě, koncem Studené války, rostoucí integrací ekonomik Evropské Unie, zhroutením Jugoslávie a vleklým válečným konfliktem v Bosně. Současně jsme byli svědky dlouhotrvající ekonomické recese a masové nezaměstnanosti, a také nárůstu ultrapravicového násilí v zemích východní i západní Evropy. Těmto fenoménům však čelíme bez patřičné výbavy, pokud jde o vyhovující antropologické kategorie. K problematice národnostních otázek a nacionalismu sice přispěla i celá řada „klasických“ antropologů (viz Llobera 1996; Ruane 1996³¹), antropologie jako taková se však věnovala především zkoumání málo početných skupin. I v těch oblastech antropologie, kde došlo k určitému progresu – především díky pozitivnímu vlivu, který s sebou nesla spolupráce se sociology a sociálními historiky – se tyto změny omezily na problematiku národního státu.

V dnešním světě neustálých změn čelíme jako vědci riziku, že naše krátkodobé analýzy budou v okamžiku svého publikování již zastaralé, zároveň je však problematičtější vytvářet středně a dlouhodobé predikce bez toho, aby bylo zřejmé, kudy se bude ubírat budoucí vývoj. Tilly (1992), jeden z čelných představitelů historické sociologie, předkládá celou řadu možných scénářů budoucího směřování Evropy. V krátkodobém horizontu tento autor předpovídá dva odlišné směry vývoje. Za prvé předpokládá, že bude docházet k vytváření států u těch populací, které jednájí agresivněji a/nebo jsou diplomaticky úspěšnější a vlastní státy v současnosti nemají, přičemž tento trend platí především pro země východní Evropy. Za druhé se Tilly domnívá, že bude pokračovat dlouhotrvající trend ustanovování malého počtu států směřujících k vnitřní homogenitě; mezi je nám Evropské společenství jako rozlehlá jednotná entita, jež disponuje stále větším množstvím pravomocí dříve vyhrazených jednotlivým státům, a má vlastní kulturní identitu.

Z dlouhodobé perspektivy však Tilly za nejdůležitější rys považuje oddělení principu kulturní specifity od státnosti. Důsledkem výše uvedeného bude vytvoření silně propojené, ale multikulturní Evropy, kde je velká část jedinců bilingvní (nebo i trilingvní) a kde lidé využívají svého práva stěhovat se při hledání výhod a příležitostí. Znamená to také, že touha etnických skupin po národním sebeurčení v rámci samostatných států značně poklesne, neboť Evropská Unie nabídne veškeré výhody toho být svobodným národem bez nákladů a obtíží plynoucích z faktické nezávislosti. Již existující státy, ať už v jakémkoliv podobě, pak v rámci své působnosti nebudou prosazovat kulturní homogenitu a politickou dominanci.

Tilly si je dobře vědom, že v kontextu minulých dějinných zkušeností jím zpracovaný výhled může působit příliš optimisticky. Autor tak v dlouhodobém horizontu připouští dvě verze možného budoucího vývoje: příznivý běh událostí, charakterizovaný pluralismem a diverzitou bez konfliktů a snah o dominanci, a naopak nepříznivý vývoj, charakterizovaný rozdělením, nenávistí a provinčností v kontextu značné nerovnosti a násilných etnických konfliktů.

Všechny tyto možné směry vývoje, které Tilly předložil, mají svůj význam i pro budoucí antropologické bádání. Týkají se totiž vzájemného propojení mezi kulturou, identitou a institucionálními rámci. Naše schopnost dostat budoucím výzvám je odvislá od naší schopnosti vytvořit odpovídající rámce a koncepty. Je nezbytné, abychom – kromě využívání etnografických znalostí, jimiž antropologie disponuje a také zaměřením se na lokální skutečnosti a místní reakce – zároveň rozšířili náš pomyslný repertoár o plodnou systematickou komparativní analýzu. Vztah lokálního k národnímu či globálnímu je problémem, s nímž se potýkají celé generace antropologů, a pokusení uchýlit se raději k mikro studiím bylo v minulosti častokrát příliš silné. Je však nezbytné vytrvat ve snahách, které se věnují umístění lokálního jak v rámci širšího kontextu, tak i do samotných institucí a metod, které definují a tvoří národní a nadnárodní úrovně. Historický rozměr je v tomto kontextu důležitý nejen pro lepší uchopení podstaty a formy různých skupin a institucí, ale také z hlediska definování samotného objektu studia: tedy „Evropy“.

Jestliže chápeme Evropu jako celek, nabízí se celá řada otázek. Jaké jsou například pro Evropu politické, kulturní a ekonomické důsledky masové imigrace? Jak se projevuje vliv globální kultury, především masmédií, v evropských národních kulturách? Jak jsou tradiční stereotypy o evropských národech a etnických skupinách ovlivňovány stále častějšími kontakty mezi lidmi v důsledku turismu? Měli bychom rovněž uvažovat nad dopadem globální ekonomiky a nad strategiemi evropských i neevropských nadnárodních korporací, a také nad mírou, do jaké to ovlivňuje politiku jednotlivých národních států i EU. Mimoto se nabízí otázka, jaký vliv má proces evropské integrace na národní identitu a státní suverenitu? Existují nějaké instituce či politiky, jež přispívají ke vzniku evropského vědomí?

Vzhledem k tomu, že přes spornost samotného pojmu „Evropa“ má tento vliv na mnoho aspektů života jejích obyvatel, může být jedním z přínosů antropologie zkoumat

30 Goddard, V.A., Llobera, J.R. & Shore, C. [1994] 1996, kapitola 13.
31 Ibid., kapitola 4 a 6.

z etnografické perspektivy to, co znamená Evropa pro různé skupiny i jednotlivce a jakými způsoby Evropu conceptualizují či o ní hovoří ve vztahu ke své identitě. To je také jedno z témat, jež se objevuje v řadě příspěvků (Mandel 1996; Chapman 1996; Bowman 1996; Ruane 1996) v tomto sborníku (Goddard, Llobera & Shore [1994] 1996). Jestliže to, co nás zajímá, je *zkušenost* Evropy, či Evropa jakožto zdroj *identity* (Garcia 1993), pak je třeba pozorně vnímat celou řadu způsobů, jejichž prostřednictvím se tato skutečnost vyjevuje skrze nejrůznější sociální faktory, ať už jde o náboženství, třídu, etnicitu, národnost nebo gender. Mluvit v tomto ohledu o jednotné, všezahrnující „Evropě“ prakticky pozbývá smyslu, případně ještě hůře vyvolává esencionalizovanou představu evropanství jakožto hodnoty, která je tak či onak neměnná, ohraničená, homogenní a čistá. Namísto toho bychom měli uznat pluralitu a diverzitu celé řady nejrůznějších podob Evropy, které existují i existovaly v kterékoliv době či kontextu a také způsobů, jejichž prostřednictvím mohou být různé významy použité pro různé cíle. Tyto odlišné „Evropy“ můžeme nahlížet jako kulturní koncepty, které jsou využívány skupinami soupeřícími mezi sebou o hegemonii v rámci politické arény. To však neznamená, že některé z těchto představ mají větší vliv, než jiné.

OBSAH SBORNÍKU

Příspěvky obsažené v tomto sborníku (Goddard, Llobera & Shore [1994] 1996) vycházejí z konference „Antropologie Evropy: po roce 1992“, která se konala v červnu roku 1992 na Goldsmith College na Londýnské univerzitě. Cílem konference bylo podívat se podrobněji na již etablovaná a ustálená paradigmaty i na nové přístupy používané v evropské sociální antropologii, především pak v oblastech, jako je etnicita, nacionalismus a gender. Ústředním tématem, jež tvořilo pozadí většiny debat na této konferenci, byly důsledky, které má sjednocování Evropy jak pro podobu evropských společností, tak i pro evropskou antropologii. Příspěvky v naší studii se proto přirozeně dotýkají právě této problematiky a v řadě aspektů znamenají rozchod s tradičními antropologickými perspektivami. Společným rysem většiny studií obsažených v tomto sborníku je snaha načrtnout nové směry výzkumu v evropské sociální antropologii tak, aby zohledňovaly měnící se charakter evropských společností. Vycházejíce z kritiky evropské antropologie, kterou poprvé nadnesli Boissevain a další antropologové v průběhu 70. let, se řada autorů ve svých příspěvcích snaží vypořádat s problematikou společenských procesů existujících

ve větším měřítku, ať už se jedná o nacionalismus, migraci, či o instituce Evropského společenství a státní politiku. Boissevain (1996) ve svém příspěvku rozpoznává tři v současnosti probíhající vzájemně příbuzné vývojové tendence, které podle autorova názoru budou v následujících dekádách hlavními tématy antropologických výzkumů: jedná se o měnící se podoby produkce, pohyb obyvatelstva a o jistou nostalgii po pocitu identity, domněle erodované vlivem modernity a globalizace. Mandelová (Mandel 1996) se na základě svých etnografických výzkumů mezi berlínskými Turky věnuje tématům identity a hranic, vztahům mezi migranty a chápání národní identity a občanství. Podle autorky jsou v Německu definice občanství spojeny s představami etnicity a rasy, čímž vytvářejí a legitimizují kategorii cizince neboli *Ausländera*.

Garciová (Garcia, 1996) se soustředí na otázku, co znamená být „občan“ na národní i nadnárodní úrovni, přičemž Španělsko podle ní co do práv a nároků svých občanů za svými evropskými partnery zaostává. Autorka to přičítá historickému vývoji španělského státu a jeho slabým vztahům s „občanskou společností“. Garciová vytváří zajímavou paralelu s Evropskou unií, která také trpí deficitem větší účasti na demokratickém procesu. Snahy Evropské unie o vytvoření evropského občanství jsou rozebírány ve studii, jejímiž autory jsou Shore a Black (1996). Podle nich již dochází k vytváření nové ikonografie, která by měla propůjčit legitimitu politickým aspiracím Evropské unie, ovšem k faktickému zrození „občana Evropy“ ještě nedošlo.

Opakujícím se tématem je problematika nepříteli mezi Evropskou unií a jednotlivými členskými státy. Llobera (1996) ve své studii zkoumá přínos Van Gennepa a Mause ke studiím nacionalismu v Evropě po první světové válce. Zvláště v kontextu rozpadu Sovětského svazu a Jugoslávie je řada těchto otázek, a především pak vliv, jaký s sebou nese princip sebeurčení v mnohonárodnostních státech a říších, v současnosti stále relevantní.

Evropská integrace je podle Ruaneho (1996) často považována za zvěstování konce věku nacionalismu v Evropě, přestože národnostní otázky se zdají zahrnuté do samotného rámce EU, což v důsledku obraz post-národnostní Evropy problematizuje. Autor na podkladu svého výzkumu v Irsku upozorňuje na význam nacionalistických ideologií a diskurzů a jejich důsledků pro budoucnost Evropy.

Problematiku hranic nové Evropy zkoumá Chapman (1996). Ve svém příspěvku týkajícím se Polska a otázek pohybu kapitálu, překážek obchodu a „národnosti“ nadnárodních korpo-

rací poukazuje na některé z obtíží v ustanovování jasných hranic mezi EU a zbytkem Evropy a důsledků, jaké to má pro státy ležící mimo Evropskou unii.

Jestliže se Ruane, Chapman i Shore s Blackem a další věnují utváření evropského státu, Bowman (1996) se zaměřil na rozpad bývalého federativního státu: Jugoslávie. Pomocí lacaunovské perspektivy se snaží vysvětlit vzestup etnické nenávisti a násilí, jež se stalo ztělesněním tohoto konfliktu. Určitá nejednoznačnost etnických a teritoriálních hranic, spolu s rozkladem autority (jak ve smyslu politickém, tak i psychologickém), podle Bowmana vyústila v to, co mnozí označovali za pád do barbarství. Z perspektivy EU je zde pak pokušení tyto nově vzniklé republiky z projektu evropanství vyčlenit.

Problematické podstatě národních identit se věnuje rovněž Stanton (1996), který zkoumá rozporuplný status Gibraltaru jakožto předsunuté pozice již zaniklého britského impéria. Jak autor podotýká, pro již tak vnitřně rozpolcenou gibraltarskou identitu vytváří evropská identita v post-koloniálním světě další problémy. Tyto vnitřní rozpory mají svůj původ v identitě britské, která je z podstaty spjata s konceptem a zkušeností impéria. S kolapsem britského impéria se tak náhle objevuje otázka, jaký je obsah a smysl toho být Britem a rovněž disjunkce mezi geopolitikou a tím, co zbylo z „přízraku impéria“.

V jiném kontextu se O'Brienová (O'Brien 1996) věnuje rozmanitým identitám přítomným ve vesnici ve francouzském Katalánsku. Její studie upozorňuje na kontextuální podstatu sociálních identit, přičemž autorka v tomto konkrétním případě poukazuje na skutečnost, že ženy mají oproti mužům větší vliv na reprodukování etnické identity, ale také že mají tendenci přiklánět se spolu s rostoucím věkem k identitě katalánské. Gender byl ostatně důležitým prvkem antropologického výzkumu některých částí Evropy, a to především ve studiích týkajících se problematiky cti a studu. Konceptuální rámec těchto studií však čelil stále silnější kritice a jeho nemožnost poskytnout skutečný základ pro komparativní výzkum byla stále očividnější. Na výhody alternativního přístupu ke komparativnímu studiu genderu v Evropě v kontextu hodnot „podpory a péče“ se zaměřil příspěvek Comasové (Comas d'Argemir 1996). Autorka zkoumá rozdělení práce podle pohlaví a ideologická zdůvodňování maskulinity a feminity ve venkovských i městských oblastech Španělska. Podle Comasové je nutné tyto jevy chápat ve vztahu ke státní politice a poskytování sociální podpory. Význam pojetí lokálních praktik a přesvědčení

v širším kontextu národních a nadnárodních úrovní rozhodování dále řeší Goddardová (Goddard 1996). Autorka připouští význam zasazování antropologického zkoumání do širších historických a globálních perspektiv, zároveň však podotýká, že jistě opatrné přitakání (Středomořské i ne-Středomořské) evropské antropologii poskytuje důležité možnosti pro rozvoj komparativního studia evropských společností. Jak Comasová tak i Goddardová zdůrazňují význam studia problematiky genderu, a to nejen pro objasnění nerovnosti mezi muži a ženami, ale také z toho důvodu, že rozdělení podle pohlaví souvisí s produkcí a reprodukci dalších manifestací sociálních rozdílů.

Cílem tohoto sborníku není předložit celistvý návrh budoucího směřování evropské antropologie, ale spíše, s pomocí kritického zhodnocení a využívání nových přístupů prozkoumávat možné cesty dalšího bádání. Pozitivním faktem je v antropologii sama pluralita přístupů, my však máme na mysli především ty návrhy, které jsou si vědomy důležitosti historického pojetí a které rovněž berou v potaz důsledky národních i globálních procesů. Tím se dostáváme k otázce metodologie. Ačkoliv není jisté možné opomíjet přínos terénního výzkumu i dalších technik, tvrdíme, že je nezbytné, aby antropologie rozšířila svůj metodologický repertoár k lepšímu uchopení komplexity dějin a globálních proměnných – z tohoto hlediska je nedocenitelný interdisciplinární přístup. Ke své škodě antropologové zkoumající Evropu opomíjejí kvalitativní a kvantitativní metodologické postupy sociologie či historie. Podle Bloka (1992) nejsou antropologové obecně obeznámeni s metodami, modely a přínosy historického zkoumání. Přitom antropologové by mohli profitovat ze vzájemné výměny s disci-

plínou, která po teoretické stránce pracuje s různými úrovněmi sociálního a kulturního spektra, od mikro až po makrojednotky (Tilly 1990). Podobné je to i v případě sociologie. V úvodcích ke třem nedávným sborníkům týkajícím se antropologie Evropy – od Pina-Cabrala (1992), Hastrupové (1992) a MacDonaldové (1993) – jen posledně jmenovaný ve svém textu zmiňuje sociologické práce. Přitom to byla především historická sociologie, která v uplynulém čtvrtstoletí významně přispěla k poznání toho, jak došlo ke vzniku evropské modernity – tedy problematiky, která je pro antropologii Evropy ústředním tématem. Zde se tak nabízí otázka, čím konkrétně mohou přispět k poznávání evropských (a konečkonců jakýchkoliv jiných současných) společností antropologové?

Často se v této souvislosti zdůrazňuje, že antropologickou práci definuje její výzkumná metoda, tedy zúčastněné pozorování v situacích přímé interakce (tradičně v málo početných komunitách). Jestliže se antropologie často jeví jako pouhá suma svých etnografií a jestliže znalosti o širších socio-kulturních jednotkách (ať už se jedná o okresy, regiony, etnické skupiny, národní státy, mnohonárodnostní státy, federace, světový systém, či rozsáhlejší a obecnější podoby kulturních a sociálních jevů) jsou problematické a je k nim přístupováno s nedůvěrou, je to do značné míry důsledkem omezení vyplývajících právě z ústřední pozice této výzkumné techniky.

Přístupy, které měly svůj význam v minulosti při výzkumech u Trobriandů či Tikopianů nemá mnoho smyslu používat v dnešní době při studiu Bretonců či obyvatel Piemontu (nemluvě o byrokratech v Evropské Unii či o nadnárodních korporacích). Antropologové by neměli být definováni používáním specifického

způsobu sběru dat, nýbrž vědeckým charakterem svých projektů. Nejde o to, zda by antropologové měli či neměli pracovat v terénu, ale o to, že terénní výzkum by neměl být *fons et origo* disciplíny jako takové.

Za přetrvávající dědictví disciplíny je možné považovat jistou citlivost antropologů vůči komplexitě a rozporuplnosti sociálních procesů. Antropologové jsou si dobře vědomi specifických podob, jimiž se různé globální ekonomické procesy a ideologie projevují u jednotlivých skupin a na partikulárních místech. Zároveň mají vhodné nástroje k tomu, aby dokázali lokální představy a praktiky zasadit do širšího komparativního rámce a zpochybňovali tak případná tvrzení o univerzalitě ležící v základu těchto představ a praktik. Antropologie se tradičně zajímala o ty skupiny, které byly z nejrůznějších důvodů označovány za „okrajové“ (Nugent 1988) – skupiny považované za marginalizované a umlčované našly často zastání právě jen u antropologů, kteří za to byli – a dodejme, že oprávněně – kritizováni. Problematika těchto skupin však zůstává, s přihlédnutím k výše zmíněné kritice, naléhavým úkolem antropologie, ať už máme na mysli otázky periferie světového systému či marginalizované komunity v Evropě. Zároveň se antropologie rostoucí měrou zaměřuje na zkoumání organizací a ideologií, jejichž hlavním cílem je reprodukovat již existující mocenské struktury či vytvářet struktury nové, kromě toho, že se zároveň mohou podílet na udržování periferizace. Před antropology se každopádně otevírá pestré a široké pole, kudy se mohou ve svých výzkumech ubírat a spolu s tím celá řada důležitých úkolů a výzev.

Z angličtiny přeložil Jan Hladík

LITERATURA

- Ahmed, A. S. (1976). Millennium and charisma among Pathans. London: RKP.
- Almond, G. & Verba, S. (1963). The civic culture: Political attitudes and democracy in five nations. Princeton: Princeton University Press.
- Arensberg, C. M. (1963). The Old World peoples: The place of European cultures in world ethnography. *Anthropological Quarterly*, 36(3), 75–99.
- Asad, T. (1972). Market model, class structure and consent: a reconsideration of Swat political organisation. *Man*, 7(1), 74–94.
- Bailey, F. (Ed.). (1971). Gifts and poison: The politics of reputation. Oxford: Blackwell.
- Bailey, F. (Ed.). (1973). Debate and compromise: The politics of innovation. Oxford: Blackwell.
- Banfield, E. (1958). The moral basis of backward society. New York: Free Press.
- Banton, M. (Ed.). (1966). Social anthropology of complex societies. ASA Monograph 4. London: Tavistock.
- Barnes, J. A. (1954). Class and committees in a Norwegian island parish. *Human Relations*, 7(1), 39–58.
- Barnes, J. A. (1972). Networks in social anthropology. Reading.
- Barth, E. (1959). Political leadership among the Swat Pathan. London: The Athlone Press.
- Barth, F. (1966). Models of social organisation. Occasional Paper No. 23. London: RAI.
- Barth, F. (1969). Ethnic groups and boundaries: The social organisation of cultural difference. London: Allen & Unwin. [Česky dostupný úvod (str. 9–38) dané publikace: Barth, F. (2016) Předmluva: Etnické skupiny a hranice, in: Marek Jakoubek (ed.) Teorie etnicity. Čítanka textů, Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), str. 209–240; z angličtiny přeložili Petra Burzová a Marek Jakoubek].
- Benedict, R. (1946a). Patterns of culture. NY: Penguin. [Česky: Benedictová, R. (1999) Kulturní vzorce. Praha: Argo; z angličtiny přeložila Jitka Fialová].
- Benedict, R. (1946b). The Chrysanthemum and the sword. Boston: Houghton Mifflin. [Česky: Benedictová, R. (2013) Chryzantéma a meč: Vzorce japonské kultury. Praha: Malvern; z angličtiny přeložila Marie Vlachová].
- Blok, A. (1974). The Mafia of a Sicilian village. Oxford: Blackwell.
- Blok, A. (1981). Rams and billy goats: A key to the Mediterranean code of honor. *Man*, 16(3), 427–440.
- Blok, A. (1992). Reflections on making history. In K. Hastrup (Ed.), *Other Histories* (pp. 121–127). London: Routledge.
- Boissevain, J. (1966). Patronage in Sicily. *Man*, 2, 18–33.



- Boissevain, J. (1968). The Place of non-groups in the social sciences. *Man*, 3/4, 542–556.
- Boissevain, J. (1969). *Hal Farug: A village in Malta*. New York: Holt, Reinhart and Winston.
- Boissevain, J. (1974). Friends of friends: Networks, manipulators and coalitions. Oxford: Blackwell.
- Boissevain, J. (1975). Towards a social anthropology of Europe. In J. Boissevain & J. Friedl (Eds.), *Beyond the community: Social processes in Europe* (pp. 9–17). The Hague: Department of Education and Science, The Netherlands.
- Boissevain, J. (1976). Uniformity and diversity in the Mediterranean. In J. Peristany (Ed.), *Kinship and modernisation* (pp. 1–11). Rome: Center for Mediterranean Studies.
- Boissevain, J. (1996 [1994]). Towards an anthropology of European communities? In V.A. Goddard, J. R. Llobera & C. Shore (Eds.), *The Anthropology of Europe: Identity and boundaries in conflict* (p. 41–56). Oxford: Berg.
- Boissevain, J. and Blok, A. (1974). Western Mediterranean folk cultures. In *Encyclopaedia Britannica*, (15th ed.), 2, 852–4.
- Bott, E. (1955). Urban families: Conjugal roles and social relations. *Human Relations*, 8(4), 345–384. Bott, E. (1957). *Family and social networks*. London: Tavistock.
- Bowman, G. (1996 [1994]). Xenophobia, fantasy and the nation: The logic of ethnic violence in former Yugoslavia. In V.A. Goddard, J. R. Llobera & C. Shore (Eds.), *The Anthropology of Europe: Identity and boundaries in conflict* (pp. 143–171). Oxford: Berg.
- Brenan, G. (1943). *The Spanish labyrinth: An account of the social and political background of the Spanish Civil War*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brittan, S. (1993). Economic viewpoint: The painful road to capitalism. *Financial Times*, 30 September, p. 18.
- Campbell, J. K. (1964). *Honour, family and patronage: A study of institutions and moral values in a Greek mountain community*. Oxford: Clarendon Press.
- Cole, J. (1977). Anthropology comes part-way home. *Annual Review of Anthropology*, 6, 349–378.
- Crockatt, R. (1987). The Cold War: Past and present. In R. Crockatt & S. Smith (Eds.), *The Cold War: Past and present* (pp. 3–23). London: Allen & Unwin.
- Comas d'Argemir, D. (1996 [1994]). Gender relations and social change in Europe: On support and care. In V.A. Goddard, J. R. Llobera & C. Shore (Eds.), *The Anthropology of Europe: Identity and boundaries in conflict* (pp. 209–225). Oxford: Berg.
- Cuisinier, J. (1993). *Ethnologie de l'Europe*. Paris: PUF.
- Cuisinier, J. & Segalen, M. (1993). *Ethnologie de la France*. Paris: PUF.
- Cutileiro, J. (1971). *A Portuguese rural society*. Oxford: Clarendon Press & OUP.
- Davis, J. (1977). *People of the Mediterranean: An essay in comparative social anthropology*. London: RKP.
- Dubisch, J. (1983). Greek women, sacred or profane. In A. L. Mackrakis & P. S. Allen (Eds.), *Women and men in Greece: A society in transition* (pp. 195–202). (Theme issue) *Journal of Modern Greek Studies*, 1(1).
- Du Boulay, J. (1974). *Portrait of a Greek mountain village*. Oxford: Clarendon Press.
- Du Boulay, J. (1978). The Greek vampire: a study of cyclic symbolism in marriage and death. *Man*, (NS) 17(2), 219–38.
- Foster, G. M. (1965). Peasant society and the image of limited good. *American Anthropologist*, 67(2), 293–315.
- Foster, G. M. (1973 [1962]). *Traditional societies and technological change*, (2nd ed.). NY: Harper and Row. First published in 1962 as *Traditional cultures and the impact of technological change*.
- Freeman, S. (1973). Introduction to European social organisation. *American Anthropologist*, 75, 743–750.
- Friedl, E. (1958). Hospital care in provincial Greece. *Human Organization*, 16(40), 24–27.
- Friedl, E. (1959). The role of kinship in the transmission of national culture to rural villages of mainland Greece. *American Anthropologist*, 61, 30–38.
- Friedl, E. (1962). *Vasilika*. New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Garcia, S. (Ed.). (1993). *European identity and the search for legitimacy*. London: Pinter.
- Garcia, S. (1996 [1994]). The Spanish experience and its implications for a citizen's Europe. In V.A. Goddard, J. R. Llobera & C. Shore (Eds.), *The Anthropology of Europe: Identity and boundaries in conflict* (pp. 255–274). Oxford: Berg.
- Gellner, E. & Waterbury, J. (Eds.). (1977). *Patrons and clients*. London: Duckworth.
- Gervais, D. (1993). *Literary Englands: Versions of Englishness' in modern writing*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gilmore, D. (1977). Patronage and class conflict in southern Spain. *Man*, 12, 446–58.
- Gilmore, D. (1982). Anthropology of the Mediterranean area. *Annual Review of Anthropology*, 11, 175–207.
- Gilmore, D. (Ed.). (1987). *Introduction to Honour and shame and the unity of the Mediterranean*. Washington: American Ethnological Association.
- Goddard, V. (1987). Honour and shame: The control of women's sexuality and group identity in Naples. In P. Caplan (Ed.), *The Cultural Construction of Sexuality* (pp. 166–92). London: Routledge.
- Goddard, V.A. (1996 [1994]). From the Mediterranean to Europe: Honour, kinship and gender. In V.A. Goddard, J. R. Llobera & C. Shore (Eds.), *The Anthropology of Europe: Identity and boundaries in conflict* (pp. 57–92). Oxford: Berg.
- Goddard, V.A., Llobera, J. R. & Shore, C. (Eds.). (1996 [1994]). *The Anthropology of Europe: Identity and boundaries in conflict*. Oxford: Berg.
- Goffman, I. (1959). *The presentation of self in everyday life*. New York: Doubleday. [Česky: Goffman, E. (1999) *Všichni hrajeme divadlo: Sebeprezentace v každodenním životě*. Praha: Nakladatelství Studia Ypsilon; z angličtiny přeložila Milada McGrathová].
- Grillo, R. D. (Ed.). (1980). 'Nation' and 'state' in Europe: Anthropological perspectives. London: Academic Press.
- Haller, M. (1990). The challenge for contemporary sociology in the transformation of Europe. *International Sociology*, 5, 183–204.
- Hastrup, K. (1992). *Other histories*. London: Routledge.
- Herzfeld, M. (1981). Meaning and morality: A semiotic approach to evil eye accusations in a Greek village. *American Ethnologist*, 8, 560–74.
- Herzfeld, M. (1987). *Anthropology through the looking-glass*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hirschon, R. (1978). Open body/closed space: The transformation of female sexuality. In S. Ardener (Ed.), *Defining Females* (pp. 66–88). London: Croom Helm.
- Chapman, M. (1996 [1994]). The commercial realization of the community boundary. In V.A. Goddard, J. R. Llobera & C. Shore (Eds.), *The Anthropology of Europe: Identity and boundaries in conflict* (pp. 227–254). Oxford: Berg.
- Jackson, A. (Ed.). (1985). *Anthropology at home*. London: Tavistock.
- Kapferer, B. (Ed.). (1976). *Transaction and meaning: Directions in the anthropology of exchange and symbolic behaviour*. Philadelphia: Inst. for the Study of Human Issues.
- Kay, C. (1989). *Latin American theories of development and underdevelopment*. London: Macmillan.
- Kenny, M. (1963). Europe: The Atlantic fringe. *Anthropological Quarterly*, 36(3), 100–119.
- Kenny, M. & Kertzer, D. (Eds.). (1983). *Urban life in Mediterranean Europe: Anthropological perspectives*. Urbana and Chicago: University of Illinois Press.
- Kerkhofs, I. (1993, January 25). *Valores y Cambio*. *El Pais*, special issue: *Europa: el nuevo continente*.
- Llobera, J. R. (1986). Fieldwork in Southwestern Europe. *Critique of Anthropology*, 6(2), 25–33.
- Llobera, J. R. (1993). Reconstructing anthropology: The task for the nineties. In J. Bestard (Ed.), *Despues de Malinowski*. Tenerife: Actas del VI Congreso de Antropologia.
- Llobera, Josep R. (1996 [1994]). Anthropological approaches to the study of nationalism in Europe: The work of Van Gennep and Mauss. In V.A. Goddard, J. R. Llobera & C. Shore (Eds.), *The Anthropology of Europe: Identity and boundaries in conflict* (pp. 93–111). Oxford: Berg.
- Lowie, R. H. (1954). *Toward understanding Germany*. Chicago: Chicago University Press.
- MacDonald, S. (Ed.). (1993). *Inside European identities*. Oxford: Berg.
- MacFarlane, A. (1978). *The origins of English individualism: The family, property and social transition*. Oxford: Blackwell.
- Mandel, R. (1996 [1994]). 'Fortress Europe' and the foreigners within: Germany's Turks. In V.A. Goddard, J. R. Llobera & C. Shore (Eds.), *The Anthropology of Europe: Identity and boundaries in conflict* (pp. 113–124). Oxford: Berg.

- Magnarella, P. (1993). Conceptualising the Circum-Mediterranean. *Journal of Mediterranean Studies*, 2(1), 18–24.
- Nader, L. (2011). Ethnography as theory. *Journal of Ethnographic Theory*, 1(1), 211–219.
- Nugent, S. (1988). The Peripheral Situation. *Annual Review of Anthropology*, 17, 79–98.
- O'Brien, O. (1996 [1994]). Ethnic identity, gender and life cycle in North Catalonia. In V.A. Goddard, J. R. Llobera & C. Shore (Eds.), *The Anthropology of Europe: Identity and boundaries in conflict* (pp. 191–207). Oxford: Berg.
- Okely, J. (1977). Gypsy women: Models in conflict. In S. Ardener (Ed.), *Perceiving Women* (pp. 55–86), London: Croom Helm.
- Ott, S. (1981). *The circle of mountains*. Oxford: Clarendon Press.
- Parsons, A. (1967). Is the Oedipus complex universal?: A south Italian „nuclear complex“. In R. Hunt (Ed.), *Personalities and Culture* (pp. 352–99). Austin, Texas: University Press.
- Peristiany, J. G. (1974) [1966]. *Honour and Shame: The values of mediterranean society*. Medway Reprint; originally printed in Chicago: Chicago University Press.
- Pina-Cabral, J. (1989). The Mediterranean as a category of cultural comparison. *Current Anthropology*, 30, 399–406.
- Pina-Cabral, J. (1992). Against translation. In J. Pina-Cabral & J. Campbell (Eds.), *Europe observed* (pp. 1–23). London: Macmillan.
- Pitkin, D. S. (1963). Mediterranean Europe. *Anthropological Quarterly*, 36(3), 120–129.
- Pitt-Rivers, J. (1963). *Mediterranean countrymen: Essays in the social anthropology of the Mediterranean*. Paris/The Hague: Mouton.
- Pitt-Rivers, J. (1971 [1954]). *The people of the Sierra*, (2nd ed.), Chicago & London: University of Chicago Press. First published 1954, London: Weidenfeld & Nicholson.
- Pitt-Rivers, J. (1974 [1966]). Honour and social status. In J. G. Peristiany (Ed.), *Honour and shame: The values of Mediterranean society* (pp. 19–77). Chicago: Chicago University Press.
- Redfield, R. (1971) [1956]. *Peasant society and culture: An anthropological approach to civilization*. Chicago: Chicago University Press.
- Redfield, R. (1973 [1960]). *The Little community: Peasant society and culture*. Chicago: Chicago University Press.
- Ruane, J. (1996 [1994]). Nationalism and European community integration: The Republic of Ireland. In V.A. Goddard, J. R. Llobera & C. Shore (Eds.), *The Anthropology of Europe: Identity and boundaries in conflict* (pp. 125–141). Oxford: Berg.
- Schneider, J. & Schneider, P. (1976). *Culture and political economy in western Sicily*. London & New York: Academic Press.
- Segalen, M. (Ed.). (1989). *L'autre et le semblable: Regards sur l'ethnologie des sociétés contemporaines*. Paris: Editions du CNRS.
- Shore, C. (1990). Italian communism. The escape from Leninism: an anthropological perspective, London: Pluto Press.
- Shore, C. (1993). Inventing the „people's Europe“: Critical perspectives on European Community „cultural policies“. *Man: Journal of the Royal Anthropological Institute*, 28(4), 779–800.
- Shore, C. & Black, A. (1996 [1994]). Citizens' Europe and the construction of European identity. In V.A. Goddard, J. R. Llobera & C. Shore (Eds.), *The Anthropology of Europe: Identity and boundaries in conflict* (pp. 275–298). Oxford: Berg.
- Stanton, G. (1996 [1994]). The play of identity: Gibraltar and its migrants. In V.A. Goddard, J. R. Llobera & C. Shore (Eds.), *The Anthropology of Europe: Identity and boundaries in conflict* (pp. 173–190). Oxford: Berg.
- Tilly, C. (1990). Future History. In S. Kendrick & D. McCrone (Eds.), *Interpreting the past, understanding the present* (pp. 9–19). London: Macmillan.
- Tilly, C. (1992). The future of European states. *Social Research*, 59(40), 705–718.
- Todd, E. (1985) *The Explanation of Ideology: Family Structure and Social Systems*, Oxford: Blackwell.
- Todd, E. (1993a, January 25). Las Tres Claves de la Modernidad. *El Pais*, speciální vydání Europa: el nuevo continente.
- Todd, E. (1993b, January 25). Las Fronteras de las Fronteras. *El Pais*, speciální vydání Europa: el nuevo continente.
- Wallace, W. (1990). *The transformation of Europe*. London: Pinter.
- Weber, M. (1930). *The protestant ethic and the spirit of capitalism*. London: Allen & Unwin. [Česky: *Protestantská etika a duch kapitalismu*, in: Weber, M. (2009) *Metodologie, sociologie a politika*. Praha: OIKOYMENH, str. 182–223; z němčiny přeložil Jan J. Škoda].
- White, C. (1980). *Patrons and partisans: A study of two southern Italian comuni*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wolf, E. (1966a). *Peasants*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Wolf, E. (1966b). Kinship, friendship and patron-client relationships in complex societies. In M. Banton (Ed.), *The Social Anthropology of Complex Societies* (pp. 1–22). London: Tavistock.
- Zettenberg, H. (1991). The structuration of Europe. *Journal of Public Opinion Research*, (394), 309–312.